

Studie van de taalgrens in het land van Ijse en Lane : Het geval „Roziëren-bij-Overijse”*

door

GUY VANDE PUTTE

1. Overijse en Roziëren in synchronisch perspectief

1.1. Overijse

Overijse is een eentalig Vlaamse gemeente in het eentalig Vlaams arrondissement Halle-Vilvoorde, met een zgn. corridor-functie langsheen de weg en de autoweg Brussel-Namen, tussen de 19 tweetalige gemeenten van de Brusselse Agglomeratie en het eentalig Franssprekende gewest, met name de Waalse buurgemeenten La Hulpe¹, Rixensart (met inbegrip van — sinds de fusiewet van 1977 — de vroegere gemeenten Rosières-Saint-André en Genval) en Wavre (nu ook gefusioneerd met Bierges en Limal). Overijse heeft een bevolking van 21.445 inwoners (31.12.1985), die verondersteld wordt eentalig Nederlands te zijn, vermits er geen „faciliteiten” worden toegekend zoals dat wel het geval is in 6 gemeenten van de Brusselse periferie, waaronder St.-Genesius-Rode en Wezembeek-Oppem in de onmiddellijke zuid-oostelijke buurt.

De gemeentelijke administratie waakt nauwgezet over de Vlaamse integriteit van de gemeente door o.m. acties te steunen van het type „Waar Vlamingen thuis zijn” of nog door het inrichten van taallessen ten behoeve van de vele anderstaligen met het oog op hun snelle aanpassing in de eentalig Nederlandse leefgemeenschap². Twee cul-

* Een Franse versie van deze lezing is eerder verschenen in *Taal en sociale integratie* 8, uitgegeven door het Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden (V.U.B., 1986), *Pour une micro-toponymie pluridisciplinaire. Le cas de „Rosières-lez-Overijse” et la frontière linguistique au Pays de l'Yssche et de la Lasne* (pp. 415-459).

1. Tengevolge van het vastleggen van de taalgrens werd in 1963 zowat 70 ha van de oorspronkelijke oppervlakte van de gemeente Overijse (4514 ha) naar Terhulpen overgeheveld, nl. de wijk „La Corniche” (ca. 500 inwoners). Informatiebrochure Overijse 1985 en De Serrist (7.2.1986).

2. In de jaren zestig vaak onder druk van bijzonder actieve Vlaamsbewuste culturele verenigingen, zoals de „Vlaamse Klub Jezus-Eik” en goed gestructureerde actiegroepen zoals het „Vlaams Komitee Druivenstreek”, dat ook met het tweemaandelijks tijdschrift „Spoorslag” bijzonder bedrijvig is op het terrein van 11-juli-vieringen, vervlaamsing van het straatbeeld, milieuwaakzaamheid (vooral gericht tegen verdere „verbrusseling” enz.). Zij hebben er ongetegsprekelijk toe bijgedragen de Druivenstreek vlaamsbewust(er) te maken.

turele centra — wellicht een unicum in België — moeten dit imago helpen waarmaken, nl. een gemeentelijk, in het centrum van Overijse gelegen en operationeel sinds vorig jaar en een „Trefcentrum” dat onder de Vlaamse Gemeenschap ressorteert, gesitueerd in het gehucht Jezus-Eik, aan de zoom van het Zoniënbos, en dus aan de grens met de Brusselse Agglomeratie. In casu is dat de gemeente Oudergem, een bijzonder strategische setting dus bij de periferie. Bedoeling was, als één der resultanten van de faling van het Egmontpact (1977), het hoofd te kunnen bieden aan de steeds uitdeinende verfransende „olievlek”, die ook Overijse sterk bedreigde tengevolge van een toenemend suburbanisatieproces tussen de jaren 1960 en 1980, een periode waarin de bevolking nagenoeg verdubbelde (van 11.892 in 1960 tot 20.576 in 1980).

Voor meer preciseringen nopens suburbanisatie en het verband met demografie in de Brusselse periferie — met inbegrip van Overijse — raadplege men de studie van A. Van Damme in „Taal en sociale integratie 3”³. Een ander artikel, in dezelfde publikatiereeks verschenen, handelt over de sensibiliseringscampagnes — waar ook Overijse een actieve rol in speelde — in en om Brussel⁴, terwijl de evolutie van de taaltoestand te Overijse zelf tussen 1830 en 1980 onder de loupe werd genomen door G. Janssens⁵. Hierin wordt o.i. de hele problematiek evenwel veel te restrictief benaderd, want in een veel te recent perspectief.

Een diachronische kijk tot in de oorbaarmakingsperiode van het Land van IJse en Lane zou beslist de resultaten van die toch enigszins gebrekkige enquêtes uit het Frans Bewind en de Belgische talentellingen relativeren. Wel typisch in dit verband is dat de talentelling van 1910 slechts 80,83% aangeeft qua inwoners van Overijse die uitsluitend Nederlands zouden spreken. Een vrij hoog aantal anderssprekenden dus, wat toch als „verdacht” overkomt in een gemeente die als eentalig Nederlands wordt beschouwd, zodat de conclusies fel gereserveerd dienen te worden in het licht van een historische groei, die veel verder reikt dan de terminus a quo gesteld in voornoemde studie van G. Janssens.

3. A. VAN DAMME, *Demografie van het Brusselse randgebied*. Taal en sociale integratie 3 (Acta van het Colloquium „Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden”, deel 1). Brussel, 1981, pp. 219-235.

4. J. DE BROUWER, C. DE VRIESE & J. GOUBIN, *Twee sensibiliseringscampagnes in en om Brussel*. Taal en sociale integratie 7. Brussel, 1984, pp. 231-246. In de Franse samenvattingstekst (p. 253) is er sprake van een „stratégie de dissuasion autoritaire”.

5. G. JANSSENS, *Evolutie van de taaltoestand te Overijse (1830-1980)*. Taal en sociale integratie 6. Brussel, 1982, pp. 185-195. De auteur, die vooral de nadruk legt op de massieve inwijking der laatste jaren, schat de Overijse bevolking op 1/3 Franstaligen.

Een synchronische kijk op de taalsituatie te Overijse, meer bepaald van het aan de Brusselse periferie grenzende gehucht Jezus-Eik (Notre-Dame-au-Bois in het Frans) enerzijds en het bij het Waals Gewest aanleunende gehucht Maleizen (Frans : Malaise) evenals het Lanegehucht aan de grens met Waver, Tombeek, anderzijds, zou dus beslist passen in het kader van de activiteiten van het Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden. Wij moeten ons vooralsnog tevreden stellen met de licentiaatsverhandeling die D. Lenseclaes wijdde aan de wel spectaculair te noemen ontwikkeling van Jezus-Eik. Dit gehucht, dat slechts in 1810 bij Overijse werd ingelijfd, ontwikkelde zich van een conglomeraat van enkele houthakkershutten, rond 1650, tot het Brussels suburbaan tuinen woongebied dat we nu kennen, via een tussenstadium van vooral door de Brusselse goeode burgerij druk bezocht bedevaartsoord, zodat diezelfde bourgeoisie — lang voor de massale toevoer van de nieuwe inwijkelingen uit de zestiger jaren — er reeds grotendeels had toe bijgedragen o.m. de horecasector van dit Overijses gehucht geheel te verfransen⁶.

In een recent artikel over Maleizen hebben we anderzijds proberen aan te tonen hoe riskant het is kost wat kost een typisch hedendaagse culturele ideologie, om niet te gewagen van een politieke, naar het verleden te projecteren, vooral ook omdat we met het geval Maleizen, dat aan de gemeenten La Hulpe en Rosières grenst, staan voor sinds eeuwen sterk taalgemengde leefgemeenschappen⁷.

1.2. Roziere

Wie zou vandaag de dag kunnen vermoeden dat het geofysisch in de Brabantse Ardennen gelegen Overijse, aan de zuidrand van het hedendaagse Vlaanderen, ooit een veel groter gebied heeft gevormd en taalkundig veel minder homogeen is geweest dan het zich thans officieel voordoet, vermits het gehucht Roziere (nu Rosières-Saint-André) er onder het Ancien Régime steeds deel van heeft uitgemaakt? De taalgrens liep hier dan ook destijds middendoor het Overijses territorium vooraleer er thans de zuidergrens van te vormen. En al is het zo dat Roziere slechts in de Franse tijd zijn autonomie

6. D. LENSECLAES, *Jezus-Eik van bedevaartsoord en houthakkersgehuchtje tot villawijk 1650-1978. De ontwikkeling van een Brussels suburbaan tuin- en woongebied* (licentiaatsverhandeling aardrijkskunde; promotor: Prof. Dr. H. VAN DER HAEGEN). K.U.L., Leuven, 1979, 2 vol. Zie ook G. VANDE PUTTE, *Jezus-Eik of Notre-Dame-au-Bois?* Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam XLIV (1968), nr. 1-2, pp. 84-90.

7. G. VANDE PUTTE, *Maleizen of Malaise* (Rubriek: Taal- en volksbewustzijn in Hoeilaart-Overijse-Tervuren, 1789-1989). In *Spoorslag XV* (1985), nr. 4, pp. 10-14 en Bijlage.

heeft kunnen verwerven (daar waar de Sint-Andriesparochie zich nochtans reeds vanaf 1240-41 autonoom ging opstellen tegenover de moederparochie Overijse), om weliswaar nadien weer opgeslorpt te worden in de fusiegemeente Rixensart, in 1977, samen met Genval, toch zal niemand de — ogenschijnlijk althans — sinds eeuwen onveranderd Waalse fysionomie ervan betwisten... tenminste wanneer men het bekijkt vanuit de Waalse zijde van de huidige taalgrens⁸.

Niets is nochtans minder waar en menig Rozierenaar zou wel eens raar kunnen opkijken wanneer hij zou vernemen hoe institutioneel onmondig en economisch verpauperd die zwiigende massa wel was tegenover een Overijses voogdijschap, waaruit bovendien bijzonder hybride taaltoestanden voortvloeiden. Een vernieuwde kijk op de Rozierense geschiedenis zou dan ook op afdoende wijze kunnen aantonen hoe innig verbonden met de geschiedenis van Overijse zij altijd wel is geweest, niet alleen omwille van het feit dat Roziëren steeds territoriaal door Overijse omsloten is geweest, doch ook omdat de heren van Overijse er de rechterlijke macht uitoefenden, die er door een plaatselijke schepen uitvoerbaar werd gemaakt⁹.

Feit is dat Roziëren onder het Ancien Régime, en zelfs nog lang daarna, steeds een aanblik van een parochie van miserie heeft vertoond. Slechts in de zestiger jaren zal dit beeld diep kunnen gewijzigd worden met het doortrekken van het autowegtracé Brussel-Namen, gepaard met een ongebreidelde verkavelingspolitiek, zodat het kleine Roziëren, met een oppervlakte van 448 ha, eigenlijk hetzelfde lot zal beschoren zijn als bijvoorbeeld Jezus-Eik in diezelfde periode met een quasi analoge demografische evolutie als in de vroegere stuurgemeente Overijse. Inderdaad, omwille van een relatief intense verbrusseling, die in de jaren '60 ook in het Lanedal uitdeinde, zal de bevolking van Roziëren haast verdubbelen (van 1123 inwoners in 1961 tot ca. 2000 voor de fusie met Rixensart en Genval) in dezelfde tijdspanne als diegene die we voor Overijse in aanmerking hebben genomen¹⁰. Op dit verschil evenwel met de grote Vlaamse buurgemeente na, dat de massale toevoer van nieuwe inwoners, hoofdzakelijk uit Brussel afkomstig en overwegend Franstalig, niet de minste taalmoeilijkheid met zich zal meebrengen, noch te Roziëren noch in de overige Waalse buurgemeenten, daar de nieuwkomers au-

8. G. VANDE PUTTE, *Rosières. Les origines de la paroisse selon J. Verbesselt*. Wavriensia XXVI (1977), nr. 5, pp. 93-102.

9. Zie ook G. VANDE PUTTE, *Rosières. Vente des biens de la principauté d'Isque*. Wavriensia XVII (1968), nr. 3, pp. 49-55.

10. Commune de Rosières, Exercice 1979. *Rapport annuel du Collège des Bourgmestre et Echevins au Conseil communal*.

tomatisch werden geïntegreerd in de Waalse leefgemeenschap en het Franstalige socio-culturele leefpatroon dat ze ter plekke aantreffen.

2. *Rozieren in diachronisch perspectief*

2.1. Een dorp van miserie

Het dient gezegd dat de Rozierense gemeenschap onder Overijse voogdij zowel economisch als demografisch nooit erg bloeiend is geweest. Zelfs nog in 1904 klaagt pastoor Goossens erover in zijn „Monographie” dat de bevolking alsmat niet aangroeit en dat ze steeds moet geschommeld hebben tussen 500 à 600 inwoners¹¹ met een uitwijking, „zoals vandaag ook de dag”, zo stelt hij in het begin van deze eeuw, die moet toe te schrijven zijn aan de miserie die ook reeds zijn voorgangers Fredericq en Remy, in hun Manualen resp. van 1693 en 1734, vaststelden. Erger nog, de Rozierense bevolking daalt zelfs in zijn tijd want zij loopt terug van 621 eenheden in 1890 tot 590 in 1900, hoofdzakelijk toe te schrijven, volgens hem, aan de erbarmelijke staat van de verbindingswegen.

Rozieren doet zich dan ook dadelijk voor als het zwakke broertje binnen een te uitgestrekte territoriale entiteit, als een godvergeten achterbuurt van havelozen en analfabeten, door iedereen verwaarloosd, tot zelfs door het wetenschappelijk onderzoek genegeerd. Buiten Tarlier en Wauters inderdaad¹² heeft niemand zich ooit over de Rozierense geschiedenis gebogen en het zal nog één eeuw duren vooraleer J. Verbesselt er enige aandacht zal aan schenken, in zijn veel brederopgezette fresco's weiliswaar over het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Overijse en de instellingen van de Vrijheid¹³. Al komt het ons voor dat laatstgenoemd auteur volgens een te strak vooropgezet stramien te werk gaat, dat alleszins onvoldoende rekening houdt met die wel zo merkwaardig te noemen authenticiteit van de Rozierense gemeenschap binnen de Overijse realiteit¹⁴.

11. *Essai monographique sur Rosières-Saint-André*, van de hand van pastoor GOOSSENS (1904) en aangevuld door zijn opvolgers tot 1945. Exemplaar berustend op de Pastorie van Rozieren (AC-R). Een ander exemplaar maakt deel uit van het vooralsnog niet geïnventariseerd pastoriearchief gedeponneerd op het Algemeen Rijksarchief en hier voorlopig afgekort AR-PR.

12. J. TARLIER & A. WAUTERS, *La Belgique ancienne et moderne. Géographie et Histoire des Communes belges. Province de Brabant. Arrondissement de Nivelles*, t. I. Brussel, 1873 (*Canton de Wavre. Rosières-Saint-André*, pp. 39-45). Anastatische herdruk, Brussel, 1963.

13. J. VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*. Brussel, 1956; ID., *Het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Overijse* (Heemkundig Jaarboek II van de Beierij van IJse). Tielt, 1976.

14. J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. S.l., s.d. (1980?). Zie vooral pp. 185-216.

Vandaar dat de visie op de bevolkingsoorsprong en oorbaarmaking van Rozieren, zoals uiteengezet in de licentiaatsverhandeling van Ch. Zoller, in 1969-70, ons veel origineler lijkt, want kritischer gestaafd en veel diepgaander, vermits de bestudering van Rozieren opgenomen is in een globalere detailanalyse van de percelleringsevolutie in een tiental plaatsen van het land van IJse en Lane en — let wel — aan beide zijden van de taalgrens¹⁵.

Nog andere detailanalyses zouden een bijzonder origineel licht kunnen komen werpen op de Rozierense specificiteit, waaronder de sociale archeologie, zoals M. Watelet dat onlangs gedaan heeft voor de buurgemeente Limelette bijv.¹⁶, en waaruit andermaal de grote nood zou blijken waarin deze landelijke bevolking verkeert. Plaatsgebrek noopt ons eveneens hier af te zien van een minutieus onderzoek naar de institutionele ambiguïteit en de complexiteiten van de administratieve molen, waarin Rozieren onder het Ancien Régime opgenomen is, zoals aangetoond in ons referaat op het Nijvelkongres van de Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België, in 1984¹⁷.

Beiderlei peilingen zouden o.i. nochtans vaak heel wat precieze taalfeiten aan het licht kunnen brengen, doch wij moeten ons hier beperken tot het aanstippen van een paar specifieke realia in het kader van een aan de gang zijnde micro-toponymisch onderzoek en in het meer bepaald onomastisch beperkt opzet van onderhavige studie. Zodoende zullen hier slechts enkele uiterst behoedzame bedenkingen kunnen worden geformuleerd en amper een paar voorlopige conclusies gehanteerd nopens inplanting, groeigeschiedenis en taalgebruik van de Rozierense bevolking. Dit moet o.i. steeds eng gebonden zijn geweest aan de bijzonder precaire socio-economische levensomstandigheden die als een rode draad doorheen de evolutie van dit dorp zijn geweven. Hiervan kunnen we alleszins een sprekende echo opvangen wanneer in 1679 de Rozierenars een klacht indienen bij de aartsbisschop van Mechelen betreffende de nalatigheden van dorpsherder Martinus Dobbeleer in het uitoefenen van zijn kerkelijke functie en het onderhoud van zijn ambtswoning¹⁸.

15. Ch. ZOLLER, *Le Pays de l'Yssche et de la Lasne au Moyen-Age*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis U.L.B. Brussel, 1969-70 (Promotor: Prof. Dr. G. DESPY).

16. M. WATELET, *Dénombrement et rôles de capitation de Limelette au XVIIIe siècle. Matériaux d'histoire d'une communauté rurale brabançonne*. *Wavriensia* XXXIII (1984), nr. 5, pp. 145-176.

17. G. VANDE PUTTE, *Le cas de Rosières-Saint-André. Constitution d'une communauté romane en terre germanique?* In *Actes du XLVIIe Congrès de la Fédération des Cercles d'Archéologie et d'Histoire de Belgique et 2e Congrès de l'Association des Cercles francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique. Congrès de Nivelles*, 1984, t. I, pp. 337-338. Onuitgegeven referaattekst in onderhavige studie verwerkt en aangepast.

18. *De negligentia pastoris in spiritualibus et temporalibus Rosières. Requête pour les habitants du village de Rosières*, 1679. Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen. Archief van Roziëren (AM-R).

Er is nl. sprake van een „uitgeleefd” (*décrépité*) en weinig zorgzaam mens, die zijn ambt verwaarloost, zodat de dorpskinderen er verwilderd bijlopen — ten nadele van hun zieleheil! — daar er noch onderwijs noch catechismus worden verstrekt, terwijl er in een tijdspanne van twintig jaar slechts eenmaal zou zijn gepreekt! Daarom verzoeken de parochianen van Rozieren hun bisschop zich te ontfermen over hunne zielen, zo erbarmelijk gespeend van enig geestelijk voedsel, tevens pijnlijk geknaagd door de vrees op eigen kosten de pastorie te moeten heropbouwen, die nu zo afgetakeld is, omdat ze niet zorgvuldig onderhouden wordt. De kroon op zoveel geestelijke miserie? De kruisjes van ene Jean Rongé, Jean Tayon, Antoine de Maisné en Gérard Clement, die dit verzoekschrift ondertekenen... en niet kunnen schrijven.

Duidelijke bevestiging dus van het imago van Rozieren als parochie van miserie, een helemaal op zichzelf teruggetrokken gemeenschap waarvan niemand het lot in handen schijnt te willen of te kunnen nemen, op de een of andere dorpspastoor na, meer begaan met het geestelijk en materieel welzijn van zijn schapen. Dit is bijv. het geval van pastoor Louis Fredericq, die in zijn Register der tienden- en parochieontvangsten van 1693¹⁹ zijn besluit aankondigt zich voortaan te gaan inzetten voor dat kleine volkje („notre petit peuple”), waarvan de belangen dienen beschermd te worden tegenover het machtige Overijse. Het gaat hier in feite om het betalen van de lasten, waarop niemand vanuit Rozieren enige controle schijnt uit te oefenen, laat staan die degelijk schijnt (mee) te beheren. En al maakt Fredericq dan ook gewag van de grote onenigheid („grande brouille”), die hieruit is voortgevloeid met de voorgdijgemeente, toch zal de wijze dorpspastoor erover waken dat het scheidingscontract in financiële materies nauwkeurig wordt nageleefd. Waarmee hij alvast de financiële autonomie van Rozieren wil bezegeld zien.

Alweer typisch op te merken in dit verband is dat alle ondertekenaars van de Overeenkomst van 9 december 1693, van Overijssese zijde althans (meier, burgemeester en schepenen) een mooi gecalligrafeerd handteken plaatsen onderaan dit kapitaal document, terwijl de medeondertekenaars van Rozierense zijde, op pastoor Fredericq na, zich moeten vergenoegen met het plaatsen van een kruisje²⁰.

19. *Chasseur de perception des dîmes et revenus de la paroisse, dressé en 1693 par Louis Fredericq, curé de Rosières (1693-1735)* 1 register met terriers (AR-PR, I).

20. Wat de sociale positie en de graad van ontwikkeling van de Overijssese notabelenkaste betreft, leze men G. VANDE PUTTE, *Bijdrage tot de geschiedenis van het schoolwezen te Overijse onder het Ancien Régime, mede een enquête naar de sociale positie van de plattelandsintelligentsia in vroegere tijden*. In *Album Lipsianum* (Bijdrage V tot de geschiedenis van IJse-, Lane- en Dijleland). Humbeek-Grimbergen, 1980, pp. 75-212.

Anderzijds is het ook interessant het groot aantal patroniemen van Vlaamse oorsprong (zo'n 2/3) op te merken onder drie vertegenwoordigers van de toenmalige Rozierense gemeenschap, wat hen evenwel niet belette Franse doopnamen te dragen, zoals het geval is met Mathieu Mayné, Gaspar Walravens, Catherine Stoefs veuve de Michel Adriaens, Martin Warsée, Pierre Gunts. Toussaint Liber, Martin Pierson, Catherine Dobbere (sic!), Jean Minet, Barbe Stevens, Bartholomé Goossens, Léonard Janssens, Jean Dobbelere et Henri van Lier.

2.2. De taal van de scribenten en de taal van de sprekers

2.2.1. *Enkele preliminaire beschouwingen*

Hoe ongunstig de toestand er ook was op sociaal-economisch en intellectueel vlak en niettegenstaande een endemische staat van pauperisme heeft die stilzwijgend zwoegende volksgemeenschap Roziieren heel wat archivalia nagelaten, die ook boekdelen zouden kunnen spreken over de taal in gebruik zowel door de inwoners van het gehucht als de opstellers van het document. Het beperkt kader van deze studie noopt ons evenwel tot het selecteren van enkele representatieve gegevens uit de massa materiaal in ons bezit, zodat we ons hier zullen houden aan enkele steekproeven uit Schepengriffie en Parochiearchief.

Het moeilijkste hierbij is wel de taal van de scribenten en de taal van de sprekers te ontwarren, wat ook al niet vergemakkelijkt wordt door het over het hoofd zien van het taalaspect van het document in archiefinventarissen bijvoorbeeld. Buiten de documenten in het Latijn werd zowat tot met de nieuwe taalwetgeving van de jaren zestig de (volks)taal waarin het document was gesteld door de inventarisopstellers niet als relevant geacht, wat bijv. het geval is met de „Inventaire des archives ecclésiastiques du Brabant” in 6 boekdelen, door A. d'Hoop vanaf 1914 uitgegeven, in het Frans uiteraard, volgens de Belgische geplogenheden van die tijd. We hoeven er ons dan ook niet over te verwonderen dat we bij het exciperen van het Roziereens archief niet de minste aanduiding vonden nopens het taalgebruik van de documenten opgenomen in de inventaris van de Schepengriffie van het arrondissement Nijvel²¹. Een spijtig mankement dat aan een tijdsgeest te wijten is, precies zoals dat nog het geval is met de

21. *Inventaire des Greffes scabinaux de l'Arrondissement de Nivelles*. Gedactylografeerd anoniem exemplaar (s.l., s.d.) gedeponoerd in de leeszaal (LZ 805) van het Algemeen Rijksarchief en hier verder afgekort *SGN*.

inventaris van de Overijzese Schepengriffie, door A. Schillings in het Frans opgesteld in de dertiger jaren²².

Zo gezien nochtans zou men kunnen geneigd zijn te stellen dat Roziëren, precies zoals Overijzse overigen, op het vlak van het taalgebruik een homogeen in casu Franstalig karakter vertoont, al precieert Schillings evenwel dat men zich in 1376 te Overijzse van het Latijn bediende, maar dat vanaf 1434 bij voorkeur het Vlaams werd gebruikt²³. Waarop onmiddellijk dient aangemerkt dat het overschakelen op het Nederlands o.i. wellicht een halve eeuw vroeger zou kunnen zijn geschied, althans wanneer men afgaat op bepaalde documenten uit andere archieffondsën afkomstig, zoals de Rekenkamer. Anderzijds dient ook rekening te worden gehouden met de relatief intense pogingen van verfransing door de Horneprinsen in de XVIIIe eeuw ondernomen, zowel op het gebied van de administratie als van het onderwijs te Overijzse. Dat is ook af te lezen uit heel wat archiefmateriaal de jongste tien jaar door de Overijzese Heemkundige Kring „De Beierij van IJse” gepubliceerd; zij werpen allicht een nieuw licht op dit specifiek aspect van het wetenschappelijk onderzoek, dat in plaatselijk geschiedkundig verband al te gemakkelijk wordt geïgnoreerd²⁴.

Nochtans uit wat voorafgaat is ook niet af te leiden hoe het nu precies zou zitten met het effectieve taalgebruik van de spraakmakende gemeente in de onderzochte plaats. Men kan er al evenmin uit besluiten dat plots midden in de XVe e. heel Overijzse zou begonnen zijn Nederlands te praten, laat staan dat de hele Overijzese burgerij in de loop van de XVIIIe e. zou zijn overgestapt tot het exclusief gebruik van het Frans. Al evenmin overigen als wanneer men zich zou blindstaren op het feit dat, terwijl in de Waalse buurgemeente Bierges de parochieregisters vanaf 1777 in het Frans zijn gesteld²⁵ — daar waar ze te Overijzse onder heel het Ancien Régime door in het Latijn werden geredigeerd — de Overijzenaars zich onder de feodaliteit voordeden als een geleerd volkje van eminente latinisten, naar

22. A. SCHILLINGS, *Inventaire des Archives d'Overijzse*. Brussel, 1934 (?) Gedactylografeerd exemplaar op het A.R. (LZ 174), hier afgekort SGB. Deze inventaris werd gedeeltelijk in Nederlandse vertaling opgenomen in het werk van J. VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijzse*. Brussel, 1955, o.c.

23. A. SCHILLINGS, *O.c.*, p. 13.

24. Buiten de vele artikels in *Zoniën*, het geschied- en oudheidkundig tijdschrift voor IJse en Laneland, uitgegeven door de Heemkundige Kringen van Overijzse en Hoëilaart, raadplege men o.m. G. VANDE PUTTE, *Hornejaarboek* (Heemkundig jaarboek III van de Heemkundige Kring „De Beierij van IJse”). Tielt, 1976; R. DENAYER & G. VANDE PUTTE, *Album Lisperanum*, *O.c.*

25. D. VAN ASSCHE-VAN CAUWENBERGH, *Deux villages du Brabant sous l'Ancien Régime: Bierges et Overijzse. Etude de démographie historique*. In *Vijf bijdragen tot lokale demografie (XVIIe-XIXe eeuw)*. Pro Civitate, Verzameling Geschiedenis, reeks n 8°, nr. 2, Brussel, 1963, pp. 11-66.

het voorbeeld van hun beroemdste zoon uit de Renaissance, Justus Lipsius en zijn epigoon ten tijde van de Verlichting, J.J.C.A. Cra-beels²⁶. Hoofdzaak is dus in een studie zoals de onze zich niet te laten misleiden door de administratieve schrijftaal!

Wat er ook van zij, het lijkt ons vandaag de dag „normaal” in het België-van-de-Gemeenschappen, dat (anno 1968) een „Inventaris van het archief van de gemeente Overijse”, in het Nederlands dus, het hedendaags archief inventariseert van een thans eentalig Vlaamse gemeente²⁷ en aldus de inventaris is komen aanvullen van Schillings, die, vermits in het Frans gesteld, nu institutioneel bekeken, onherroepelijk achterhaald is. Dit is nochtans eens te meer over het hoofd gezien dat de meeste documenten uitgaande van het Overijses gemeentebestuur, met inbegrip van de beraadslagingen van het schepencollege, nagenoeg t.e.m. W.O. I en vaak ook nadien, meestal in het Frans gesteld zijn, tengevolge wellicht van de verfransing van de plaatselijke bourgeoisie, waarvan de eerste tekenen ten tijde van het Prinsdom Horne konden ontwaard worden.

In diezelfde gedachtengang van een strict genomen communautariserend en van de huidige francofone eentaligheid van Rozieren is het wellicht dat H. de Pinchart in 1978 een afzonderlijke inventaris van de Rozierense Schepengriffie heeft uitgegeven²⁸. Hoe „gedetailleerd” deze inventaris volgens de auteur wel moge zijn, toch heeft hij alweer niet de minste aandacht geschonken aan het taalaspect van de alle in het Frans beschreven documenten, die dan ook de indruk wekken Franstalig te zijn, terwijl bij nader toezien zij nagenoeg voor 90% in het Nederlands zijn gesteld...

26. Een dorpsnotabele van groot formaat die tevens notaris en Neolatijns „hofdichter” van de prins van Horne te Overijse was. Hij was ook hun stadhouder en vervulde de functies van overmeier van het Horneprinsdom (Overijse + Rozieren) onder het Ancien Régime, nadien was hij resp. voorzitter van het kanton Isque en afzonderlijke maire zowel van Overijse als van Rozieren en Jezus-Eik, zowel onder republikeins als keizerlijk regime. Een francofiele doch perfect drielicte geest in woelige tijden ten dienste van zijn dorpsgemeenschap. M.b.t. zijn biografie en het socio-culturele Overijse midden uit zijn tijd raadplege men: G. VANDE PUTTE, *J. J. C. A. Crabeels (1743-1812) en de Aufklärung op het platteland. Een peiling naar de sociale en mentale structuur van een dorpsintelligentia in de XVIIIe eeuw*. In *Album Lipsianum*, o.c., pp. 213-312; J. IJSEWIJN, G. VANDE PUTTE & R. DENAYER, *Judocus J. C. A. Cra-beels, Odae Iscanæ-Schuttersfeest te Overijse (1781)*. Supplementa Humanistica Lovaniensia III. Leuven, 1981; G. VANDE PUTTE & A. VANDERBORGHT, *Overijse-Rosières-Saint-André. Contribution à l'histoire des mentalités sous l'Ancien Régime. Le cas du notaire Crabeels (1743-1812)*. *Wavriensia* XXXII (1983), nr. 2, pp. 33-46.

27. J. MERTENS, *Inventaris van het Archief van de gemeente Overijse (hedendaagse periode)* (...). Gedactylografeerde inventaris van de stukken in 1968 ter bewaring aan het A.R. gegeven. S.l., s.d. (LZ 817).

28. H. de PINCHART, *Inventaire détaillé de tous les actes contenus dans le greffe scabinal de Rosières-Saint-André en Brabant* (auteursuitgave). Brussel, 1978.

2.2.2. *Schepen- en parochiearchief*

Meteen kan hier worden gesteld dat quasi alle documenten, rekeningen, diverse belastingsstukken, ordonnanties enz. van de Schepengriffie van Overijse afkomstig maar betrekking hebbende op Roziëren in het Nederlands zijn gesteld²⁹, op enkele uitzonderingen na, zoals wanneer de inwoners van Roziëren moeten samengeropen worden. Men zou dus kunnen stellen dat de documenten die a.h.w. de ad-hominem-argumenten hanteren, voor onmiddellijk gebruik dus, Frans zijn. Ten bewijze o.m. een „Mémoire des inhabitants de Roziërs qui payeront demi taille pour satisfaire a cinq pionniers qu'ils (sic!) doivent livrer pour aller travailler aux ouvrages de Bruxelles (...) et ce depuis le 11e de may 1667”³⁰.

Een andere niet geringe vaststelling is dat, al zien we de gemeentelijke administratieve molen te Overijse draaien in het Nederlands, zelfs wanneer het om de zaken van Roziëren gaat, de Overijse notabelen, universitair geschoold²⁴, vaak tweetalig, zoniet drietalig moesten zijn, als men afgaat op het geval — dat ons verre van uniek schijnt — van notaris-pleitbezorger-overmeier en eminent Neolatijns dichter J.J.C.A. Crabeels²⁶. Sommigen onder hen schijnen zelfs ten persoonlijke titel wellicht, een faciliteitensysteem *avant-la-lettre* te hebben uitgedacht, daar wij griffier Judocus Dewint in 1725 een ontvangstbewijs in het Frans zien afleveren aan een inwoner van Roziëren. Het betreft André Minet, collecteur van Roziëren, wiens rekeningen anderzijds heel nauwkeurig in het Nederlands zijn gesteld³¹.

Eentaligheid van de inwoners van Roziëren dus, tweetaligheid van de Overijse functionarissen wellicht, a fortiori onder de francofiële heerschappij van de prins van Horne en van Salm-Kyrburg. Nergens is er ooit maar even sprake in het hier bestudeerde archief van taal- of gemeenschapsverscheidenheid, laat staan van taalstrijd tussen de twee toch cultureel verschillende dorpsentiteiten, zoals die anderzijds wel door Tarlier en Wauters voor Terhulpen in de XVIe e. worden geattesteerd. Deze auteurs maken nl. gewag van ruzies en vechtpartijen tussen inwoners van Terhulpen en Overijse (maar verging

29. Het archief van de Roziërense schepengriffie is thans opgedeeld in twee fondsen, nl. de Schepengriffie Brussel (SGB), voor Overijse, en de Schepengriffie Nijvel (SGN), voor Roziëren. We zijn met peiligen te werk gegaan, hoofdzakelijk in AR-SGN, nrs. 4467-4479. Terloops weze hier opgemerkt dat de archiefstukken sporadisch in het Nederlands vermeld in de „Inventaire des greffes échevinaux de l'arrondissement de Nivelles” (cfr. voetnoot 21) — dat is het geval met het „Rapportboek 17e-18e e.” gequoteerd nr. 4469 — door de auteur „vertaald” werden... met wegmoffeling van de oorspronkelijke Nederlandstalige betiteling, in casu „Ouden Rapport boek van Rogieren”. Een bijzonder sprekend voorbeeld terzake.

30. AR-SGN, 4471.

31. AR-SGN, 4479.

het vroeger niet alle zelfs niet cultureel verscheiden dorpsgemeenschappen op dezelfde wijze ?), die te verklaren zijn uit het verschil in oorsprong dat de twee bevolkingen onderscheidt. Dorpsveten dus, die zelfs tot in het midden van de XIXe e. zouden blijven oplaaien, aldus beide historici, wat trouwens werd bevestigd — en doorgetrokken tot in de XXe e. — door een recente volkskundige verhandeling³³. Niets van dit alles schijnt echter ooit de betrekkingen tussen Overijse en Rozieren te hebben geschonden. Archivalia noch collectief geheugen hebben dit althans vooralsnog prijsgegeven, de „brouilles” waarover supra sprake niet te na gesproken, en al pogen bepaalde archiefstukken het specifiek juridisch statuut van dit periferisch Overijses gehucht tegenover de stuurkern nauwkeurig te definiëren³⁴, nooit ofte nimmer evenwel maakt men in deze documenten gewag van enig verschil tussen beide „volks”-gemeenschappen, al evenmin als van enige taalanimositeit tussen beide.

*

Wat het parochiearchief betreft, daar zijn de oudste documenten gedeeltelijk in het Nederlands, gedeeltelijk in het Latijn, zoals de manualen van 1598 en 1616. Helemaal in het Nederlands gesteld evenwel is het Manuaal van pastoor Martinus De Dobbeleer, al vindt men die naam soms wel eens in een Frans kleedje gespeld (Dobblère)³⁵. De oudst teruggevonden kerkrekeningen (vanaf 1633) zijn eveneens in het Nederlands, al bevatten zij heel wat ontvangstbewijzen in het Frans³⁶. Uit het nauwgezet raadplegen van deze stukken kan gemakkelijk een „klassiek” schema afgeleid worden, nl. dat de basistekst in het Nederlands is gesteld en de ontvangstbewijzen en andere losse stukken in het Frans geschreven zijn. Dergelijke toestand is schering en inslag in het Rozierens parochiearchief.

Het is bijv. niet anders gesteld met de pachtcontracten³⁷. Als men dan bij wijze van proef de rekeningen en pachtbrieven van de

33. L. VANDAELE, *Volkskultureel erfgoed van Overijse (Maleizen)*. Licentiaatsverhandeling Germaanse filologie (promotor: Prof. Dr. S. TOP). K.U.L., Leuven, 1983, 3 vol., pp. 28, 114, 148, 468.

34. Dat is in het bijzonder het geval met het dossier François Forgé, ingezetene van Rozieren, die een proces had ingespannen tegenover de Overijse Magistraat nopens de bareelrechten (1730-1733). (AR-SGB, 10875).

35. AM-R. Deze bijzonder proliëke familie te Rozieren is eigenlijk van Overijse afkomst. Zie hierover het toponymisch glossarium van onze doctorale dissertatie in wording over de „Toponymie van Overijse en Rozieren” (U.C.L.).

36. „Rekening van den Arme van Rozieren” (AR - *Kerkarchief Brabant, KAB*, Suppl., 20529-20530).

37. Ziehier een typisch voorbeeld uit 1679: „Conditie ordonnantie en(de) voorwaerde waer op dat men van wegens de kerck m(eest)er van de kercke van rosieren ten overstaen van Meyer ende Schepenen van rosieren sal verpachten ende vuytgeven de graen thiende cometerende St. Andries-kercke” (AR-KB, 3850).

kerkgoederen overschouwt tussen 1696 en 1772, stelt men vast dat ze allemaal in het Nederlands opgesteld zijn³⁸, zelfs al dragen de „rendanten” zo'n typisch Romaanse namen als daar zijn: Martin Pierson of Jean-Noël Delbrassine³⁹. Ook hier komen tal van in het Frans gestelde briefjes voor, uitgaande hetzij van de pastoor hetzij van de kerkmeesters⁴⁰, hetzij ook van de bevolking zelf, die op dat ogenblik wellicht sterk geromaniseerd is, want er komen typische Waalse patroniemen in voor⁴¹. En wanneer in 1752 bijv. diezelfde Jean-Noël Delbrassine de kerk- en armengoederen van Rozieren in pacht neemt, is het document alweer in het Nederlands gesteld, al worden in al deze stukken uitgaande van de Overijse griffie de Waalse persoonsnamen wel regelmatig in een Vlaams kleedje gestopt, waarvan hier een staaltje: pastoor Jean Francot (Jean Francotte), geciteerd in 1677-78, evenals Anthoon Liber (Antoine Libert) en Martin Cleuens (Martin Clève), de naam van Jan Dobbeleer (Jean Doblère) zijnde de uitzondering die de regel bevestigt⁴². Kortom, ver-vlaamst Waalse patroniemen of verwaalt Vlaamse evenals alle denkbare hybride vormen te over⁴³; al die antroponiemen liggen dus te wachten op exhaustieve naamlijsten in nauwkeurig kwantificeerbare analyses die ze nog veel bruikbaar zouden kunnen maken voor een nog verder doorgedreven taalgrensonderzoek.

Te noteren valt nochtans dat men sporadisch ook in het Nederlands gestelde briefjes in voornoemd archief kan tegenkomen, maar dan slechts vanaf de tweede helft van de XVIIIe e. en dus onder het pastoraat van Van Damme, die wel degelijk een Vlaming schijnt te zijn, wellicht tweetalig dus — waardoor hij afsteekt met zijn twee voorgangers, Fredericq en Remy — en die de binding (in het Nederlands) met de Overijse voogdij-administratie wel soepeler zal kunnen afhandelen. Vandaar dus wellicht dat het volstaat dat de armenmeester van Rozieren een Vlaming is, of een Vlaams patroniem draagt, om aan het taalbeeld van dit gehucht een (homogeen)

38. AR-KB, 3855.

39. Rekeningen resp. van 1696-1697 en 1754-1765 (AR-KB, 3855).

40. „Receu de Martin Pierson Receveurs (sic!) du Ste (sic!) Esprit quatre florins et dix sould pour applicquer aux necessites des pauvres du lieu a luy passer en compte ce 8e Aoust 1698”, getekend Louis Fredericq „Curé de Rosiers Ste André”. Of nog: „Jean Noë Delbrassinne Mambour de la table des pauvres de Rosiers St. André a Livré trent six stiers de bled aux pauvres pour l'an Mil Sept Cent Soixant trois, qui lui passeront dans ses comptes”, getekend J. Van Damme „Pasteur de Rosiers St. André” (AR-KB, 3855).

41. „Jean Noë del Brassine Mambour des pauvres de Roziers donnera dix Iquelines à Jenne Bontems ce 23 janvier 1757” (AR-KB, 3855).

42. AR-KB, 3850.

43. „Jean Noë del Brassine Mambour des pauvres donnera sept florins à Marie Vanderbeck pour etre employez a vetir L'orphelins (sic!) de André Ronsman et d'Elizabeth Mayné ce 10 juin 1762” (AR-KB, 3855).

Vlaams imago te hechten, wat op het eerste gezicht althans het geval zou kunnen zijn voor de rekeningen van 1770, 1771 en 1772 bijv., opgesteld door Guilliam Min in 1774⁴⁴. Men hoede zich nochtans voor al te vlugge besluiten, want indien de taal of de oorsprong van de scribent belangrijk schijnen voor wat het archivalisch taalbeeld betreft, dan is dit ook vooral het geval voor de archivalia ons nagelaten door de pastoors Fredericq en Remy, o.m. auteurs van twee manualen in het Frans gesteld (maar soms geannoteerd in het Nederlands, wellicht door Van Damme); beide dorpsherders waren afkomstig — louter toeval? — van Braine-l'Alleud. Op het einde van de XVIIIe e. was pastoor Ledrou overigens ook Franstalig en ook hij heeft enkele documenten in het Frans nagelaten.

Ook blijkt dat de pastoors van Overijse soms Rozieren bedienden, wat meer bepaald het geval lijkt in de XVIe en XVIIe e. Ten bewijze o.m. de „Visitatie ende productie oculaire gedaen jn loco ten versueke van(de) dorpers en(de) gemeeynten van Rozieren resorterende onder de vryheyte van Overysse”. Het betreft hier een visitatie van de tiendegrenzen van Rozieren in 1588 en de taal is wel te verstaan het Nederlands, vermits het document uitgaat van de Overijse griffier Mechelman. Pastoor in kwestie is „M(eeste)r Jan van Ingelant pastoor der vryheyte van Overysse desserviteur (sic!) van dit tegenwerdigh jaer 1587 der Cure van Rozieren”⁴⁵. O.i. moet er de toestand dus als volgt uitgezien hebben: Vlaamse pastoors maar tweetalig — wat plausibel lijkt gelet op hun bourgeoise afkomst binnen de Vrijheid Overijse en het tamelijk gunstig intellectueel niveau van de Overijse notabelenkaste onder het Ancien Régime⁴⁶ — die het Frans beoefenen (wellicht niet het Waals daar zij niet uit de Waalse volksgemeenschap van ter plekke zijn gesproten) in hun betrekkingen met hun parochianen en in het Nederlands met het wereldlijke voogdijbestuur afhandelen, waaruit zijzelf stammen⁴⁷.

44. Deze rekeningen zijn aldus geformuleerd: „Aldus gedaen gerekent ende geslot(en) binn(en) rosieren ten huysse van Eerw. heere pastoir Van Damme desen 13 mey 1774. Coram De heere Van Damme pastoir; d'heer A. L. Crabeels meyer, Ferdinandus Poot ende Hermanus Thyssens den jongen, schepen(en) met den Rendant in persoon” en getekend „J. van Damme Pastoor in Rosiere, A. L. Crabeels Meyer, Guilliam Min rentmeester” (AR-KB, 3855).

45. AM-R, 9.

46. Vgl. G. VANDE PUTTE, *Bijdrage tot de geschiedenis van het schoolwezen te Overijse onder het Ancien Régime mede een enquête naar de sociale positie van de plattelandsintelligentsia in vroegere tijden*. In *Album Lipsianum*, o.c., pp. 75-212.

47. Vermeldenswaard is dat, onder het twintigtal pastoors, geciteerd door pastoor GOOSSENS in zijn „Essai monographique (...)”, die tussen 1521 en 1797 (cfr. voetnoot 11) als desservitor van Rozieren fungeerden, wij een 12-tal Vlaamse patroniemen ontwaren, waarvan sommigen van Overijse en omgeving afkomstig, als daar zijn: *Arnold de Vleeshouwer* (1528), *Martinus Dellebrock* (1529), *Michiel Smeyers* (1533), *Nicolas van Merbeys* (1541), *Guilielmus Vandeyck* (1576), *Roland Van Scadbrock* (1602), *Martin Dobbeler* (1679), *Egide Mertens* (1684).

Veel veronderstellingen zijn het allemaal, maar hoe kan het ook anders wanneer het taalbeeld nooit expliciet uit de geraadpleegde bronnen spreekt? Zelfs de Monografie van pastoor Goossens rept er met geen woord over⁴¹, buiten het ogenschijnlijk onschuldige zinnetje in de rubriek „Statistique civile”, waarin wordt gesteld dat de inwoners van Rozieren het Waals spreken „excepté 5 ou 6 familles flamandes venues de l'étranger” (sic!). Een wel bijzonder pikante opmerking voor wie via genealogisch onderzoek en familiegeschiedenis tamelijk gemakkelijk kan bewijzen dat die „vreemde” families van Vlaamse oorsprong hun bakermat hebben in de onmiddellijke Vlaamse buurt, hetzij Overijse-Centrum (op 5 km van Rozieren), hetzij — veel dichter nog — de gehuchten Maleizen en Tombeek (beide op een 3-tal km) en de wijk Reutenbeek (slechts op 2 km!)⁴⁸.

Anderzijds lijkt het nogal een taaie traditie van dat Waals-zijnsinds-onheuglijke-tijden-met-import-van-een-tiental-Vlaamse-families, zoals nog gesteld door H. Desneux in 1930⁴⁹. Misschien kan een verklaring hiervoor gezocht worden in de stellingen van Tarlier en Wauters, die in hun geschiedeniswerk, dat in 1864 het licht zag, de in 1856 gerecenseerde inwoners van Rozieren ten getale van 587 als „presque tous wallons” bestempelden. Zij voegen hier zelfs — kenschetsend — aan toe, dat aangezien Rozieren aan de grens van de „Waalse zone” van België te situeren is „comme l'indique l'emploi simultané de dénominations empruntées, les unes à l'idiome teuto-nique (sic!), les autres au vieux français”, het slechts de boerenknechten van de hoven Rozierbos en Terfossen zijn die Vlaams spreken⁵⁰. Afgaande op onze eigen bevindingen gaat het hier op zijn minst om een onvoldoende genuanceerde uitlating.

Over de extrinsieke kwaliteit van het taalgebruik zelf in de Rozierense scripta zou nog veel te zeggen zijn, maar wegens plaatsgebrek kunnen we hier niet verder ingaan op een complexe situatie die vanuit de lexicologie, de syntaxis of zelfs de spelling op zeer originele wijze zou kunnen belicht worden. Wij volstaan hier dan ook met te vermelden, zonder materiële bewijsvoering, dat die kwaliteit vaak te

48. Een bijzonder praktisch werkinstrument daartoe zijn uiteraard de parochieregisters, onlangs uitgegeven door de Heemkundige Kring „De Beierij van Ijse” i.s.m. de plaatselijke afdeling van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde (VVF-Zoniën) en een BTK-team, een 6-delige gemeentelijke publicatie verschenen in de reeks *Bijdrage VII tot de Geschiedenis van Ijse-, Lane- en Dijleland*, getiteld *Klapper op de Parochieregisters van Overijse, Jezus-Eik en Terlanen (1626-1812)*. Leuven, 1983, 6 vol. Zie eveneens in dit verband G. VANDE PUTTE, *De Rozierenlinde alias Le Tilleul*. In *Zoniën X* (1986), pp. 12-19.

49. „Le village est wallon de temps immémorial et, à part une dizaine de familles flamandes importées (sic!), les habitants parlent le wallon”. In H. DESNEUX, *Le Brabant wallon*. Brussel, 1930, pp. 210-211.

50. H. TARLIER & A. WAUTERS, *O.c.*, p. 40.

wensen over laat. Vraag daarbij is te weten of dergelijke toestand nu wel zo eigen aan Rozieren zou zijn, al dient gezegd dat — hoe gebrekkig ook het plattelandsonderwijs onder het Ancien Régime functioneerde — Overijse degelijk schijnt bedeed te zijn geweest, met een school die geattesteerd is vanaf de XIVE e. en heel de feodaliteit door naar behoren schijnt gewerkt te hebben. Zelfs worden er, in de loop van de XVIIIe e. — buiten de reeds gesignaleerde lessen Frans door de Hornevorsten opgelegd — in bepaalde wijken en gehuchten, zoals in Terlanen en Bakenbos bijv., wijksschooltjes geattesteerd⁵¹. Rozieren daarentegen zal wel gespeend zijn geweest van enig georganiseerd onderwijs buiten de „goodwill” van de een of andere dorpspastoor¹⁸. Het analfabetisme moet er dan ook gewoed hebben. Een sprekend document (te dateren tussen 1742 en 1767) dat de belangrijkste inwoners van het dorp opsomt — wel geteld 29 — toont in ieder geval aan dat slechts twee onder hen hun handtekening kunnen plaatsen; het betreft „bourgemeite” (sic!) André Minet en Pierre Cordier⁵². Het moet dan ook de organische wet op het onderwijs van 1842 zijn geweest die, met het oprichten van de gemeenteschool, een eerste vorm van systematisch onderricht te Rozieren moet hebben tot stand gebracht, al plaatsen de eerste echo's die we er kunnen van opvangen, dit onderwijs niet in zo'n gunstig daglicht⁵³.

Om te besluiten zouden we het in hedendaagse terminologie kunnen hebben over de officiële eentaligheid van het Vlaamse Overijse onder het Ancien Régime met toepassing van „faciliteiten” in het Waalse territoriumgedeelte, zoniet steeds in de officiële bescheiden, dan toch wel bij bepaalde (universitair-) geschoolde en inschikkelijke ambtenaars. Zo is het ook gesteld met de administratie van de belastingen. Als wij dan bijv. een peiling uitvoeren in de periode tussen 1750 en 1800⁵⁴, stellen we vast dat ook die documenten in het Nederlands gesteld zijn, zolang zij uitgaan van het Overijses bestuur. Dat is nog het geval met het reglement van verhuur van de Rozie-

51. Voor wat de geschiedenis van het onderwijs te Overijse betreft raadplege men, buiten het reeds aangehaalde *Album Lipsianum*: G. VANDE PUTTE, *Bijdrage tot de geschiedenis van het schoolwezen in de XIXe eeuw*. Eigen schoen en De Brabander LXVI (1983), nrs. 1-3, pp. 77-104 en een aanvullend artikel hierop door A. CLABOTS, *Bouwstoffen voor de geschiedenis van het onderwijs te Overijse*. Idem LXIX (1986), nrs. 1-2-3, pp. 59-78.

52. AR-SGN, 4482.

53. „L'école communale, peu élégante, a été construite il y a une quinzaine d'années, sur les plans de l'architecte Moreau. Elle renferme une salle pour les séances du conseil communal. Le nombre des enfants pauvres, qui ont été admis par la commune, en 1858-1859, à recevoir l'instruction gratuite, s'est élevé à 80 : 50 garçons et 30 filles”. H. TARLIER & A. WAUTERS, *O.c.*, p. 45.

54. AR-SGN, 4483-4486.

rense gemeenteheide d.d. 11 maart 1791⁵⁵. Doch zodra betrekkingen met Waalse buurgemeenten in het spel zijn, wordt er overgeschakeld op het Frans, zoals in het geval van de honoraria van de Waverse notaris Mattagne „pour les habitans du Village de Rosières-Saint-André au sujet de la revision de leurs comptes communaux”, een document d.d. 5 mei 1793⁵⁵.

Buiten haar grenzen moet de Rozierense leefgemeenschap, in het kielzog van het Vlaams-Overijses voogdijbestuur, nochtans officieel als Vlaams aanvoeld geweest zijn, als men bijv. afgaat op de bij voorkeur Nederlandstalige briefwisseling uitgaande van de hoofdmeier van Vilvoorde. Typisch alweer is te moeten vaststellen dat wanneer de „chers et bien aimez” onderdanen van Roziëren zich Oostindisch — in casu Waals — doofhouden, als het om het betalen van hun aandeel in de lasten gaat, zij plots in het Frans danig worden berispt⁵⁶. De brief van 22 oktober 1730 liegt er in ieder geval niet om. Inderdaad, hoofdmeier Baudequin de Peuthy, baron van Huldenberg, had zijn „Lieve ende Beminde die Meyer borgmeester ende regeerders van Rozières” aanvankelijk in het Nederlands op zijn kasteel ontboden om te komen afrekenen nopens het aandeel van hun parochie in de repartitie sinds de jongste rekening van 16 juni 1720. Om alle misverstand te vermijden acht hij het evenwel nuttig zijn handtekening te laten volgen van een voor ons studieobject wel bijzonder expliciete tekst: „Comme le porteur me dit que vous n'entendez pas le flamand, je vous escrit en francois pour vous dire de venir mercredy qui vient vers neuff heures du matin au chateau d'Huldenberg (...)”⁵⁷.

2.2.3. *De taaltoestand in de Franse tijd*

Het taalgebruik te Roziëren in deze belangrijke overgangperiode is wel een apart hoofdstukje waard omwille van een nu nog paradoxaal te noemen toestand, daar de eerste republikeinse documenten m.b.t. Roziëren in het Nederlands zijn gesteld! Paradoxaal is tevens het feit dat het voormalige „stadthuys” te Overijse van het nu afgedane Horneprinsdom blijft dienst doen als deliberatieplaats voor het geheel van het zgn. „canton d'Isque”, Roziëren inclus. Aanvankelijk schijnt dus niets fundamenteel gewijzigd nopens Roziëren

55. „Conditien ordonnantien ende voorwaerde waerop dat men van wegens die Meyer, Borgmeester Schepenen ende regeerders der Vryheyt ende Prinsdomme van Overysche ende vanden Dorpe van Rosieren (...) sal verhueren de naerbeschreve partyen heydens aende selve prochie van Rosieren (...)”. AR-SGN, 4486. In verband te stellen met Tombeekheide, eveneens op de Lane gelegen en waarover zie G. VANDE PUTTE, *Bijdrage tot de geschiedenis van een Overijses gebucht, Tombeek. De „Heyde van Tombeek” en haar Keizer-Karellegende*. De Brabantse Folklore, jg. 1972, nr. 196, pp. 333-403.

56. AR-SGN, 6510.

57. AR-SGN, 4468.

onder het Nieuwe Regime, daar het dorp nog steeds in Overijses vaarwater blijft, terwijl de belangrijkheid van Overijse als administratief centrum toeneemt. De Vrijheid van weleer gaat nu immers als hoofdplaats fungeren van een kanton, dat een 12-tal municipaliteiten telt, overigens aan weerszijde van de taalgrens (het dient onderstreept!), met een merendeel aan Waalse zijde⁵⁸.

Een voorbeeld uit alweer het beheer van de belastingen van Rozieren kan deze stelling voortreffelijk illustreren. Deze documenten zijn in het Nederlands gesteld, we zeiden het al, zolang deze dossiers in handen blijven van de Overijse administratie. Dit is nog het geval met de „Ordinarie Bede” van 1794, opgesteld door meier J.J.C.A. Crabeels op 7 juli 1795 „binnen den dorpe van Rosieren ten huysse van Ambrosius Pirson”⁵⁹. Maar zodra de Franse hervorming is ingetreden, is er sprake van de „maire de la commune de Rosières” ten overstaan van wie „rendant” Michel-Joseph Crefœur, „percepteur des contributions directes de ladite commune de Rosières des années V et VI de la République française” rekening uitbrengt; deze Waalse republikeinse agent was woonachtig te Ohain, de gebruikte taal is het Frans⁵⁹.

Naarmate het Frans bewind zich steviger ten onzent zal inplanten zal de toestand zich geleidelijk wijzigen in het Lanedorp, waarvan een merkwaardig staaltje ter illustratie. Het betreft nl. een ontslagbrief op 27 floréal An V (16 mei 1797) door de „adjoit” van Rozieren, J. Min, in het Nederlands (!) geadresseerd aan de „municipaliteit” Overijse en waarin deze voorwendt geen woord Frans te kunnen lezen noch schrijven, wat hem onontbeerlijk schijnt om zijn ambt naar behoren te Rozieren te kunnen vervullen. En al verdient zulkdanige brief, hier in bijlage afgedrukt, een grondigere ontleding van de reële motiveringen die aan het ontslag ten grondslag liggen — zoals misschien de weigering nog langer met de bezetter te „collaboreren”⁶⁰ — toch zullen we hier genoeg nemen met de door J. Min vooropgestelde redenen en het als een perfect staaltje beschouwen van

58. Dit was trouwens ook het geval met het buurkanton Grez bijv. (cfr. E. MARTENS, *Uit het verleden van de gemeente Oud-Heverlee*. Neerijse, 1981, p. 187). Het kanton Overijse zelf (later ook Terhulpen genoemd) bestond uit Overijse, Jezus-Eik (vooreerst als autonome entiteit uit de aloude Zoniënwoodjurisdictie gelicht en nadien bij Overijse gevoegd onder de benaming „Overysche-Notre-Dame-au-Bois”), Rozieren, Hoilaart, Genval, Ohain, Lasne, Chapelle-St-Laurent, Couture, Rixensart en La Hulpe. Onder het Consulaat werd de hoofdplaats — omwille van het Waals overwicht? — overgeheveld naar laatstgenoemde plaats, die onder het Ancien Régime overigens ook het statuut van Vrijheid genoot. Vanaf 1822 werd Rozieren bij het kanton Waver gevoegd.

59. AR-JGN, 4486.

60. Het Overijses archief maakt soms melding van daden van ongehoorzaamheid t.o.v. de nieuwe republikeinse wetten, cfr. G. VANDE PUTTE, *Edouard van Billoen was niet republikeinsgezind*. Zoniën II (1978), nr. 3, p. 127.

het typische taalbeeld dat Roziëren op het einde van de XVIIIe eeuw vertoont⁶¹.

Dit verfransingsproces op de voet volgen en uitpluizen is beslist een lonende opgave, maar dit houdt in dat men zich vooreerst voor het nauwkeurig bestuderen van de geschiedenis van het geheel van het kanton Overijse of Terhulpen zou spannen. Vanaf 1808 evenwel, d.i. de periode van de eerste documenten uit het Roziërens archief thans ter bewaring op het gemeentehuis van de fusiegemeente Rixensart⁶², constateert men het uitsluitend gebruik van het Frans, als nu geofficialiseerd eindpunt van een nagenoeg 600-jarige touwtrekkerij dienaangaande⁶³. Zodat men wel kan stellen dat de Franse Revolutie en de nieuwe administratieve indelingen die eruit voortvloeiden, Roziëren een autonomie heeft verstrekt die, bij nader toezien en aanvankelijk althans, slechts een pseudo-autonomie kan worden genoemd, gezien de inlijving — o paradox — bij het „canton d'Isque", met als nieuwe stuurgemeente... de vroegere voogdijplaats Overijse! De volledige onafhankelijkheid zal pas met het Hollands bewind volgen, later bekrachtigd door de Belgische Staat. Het Frans Regime heeft dus aan die tot dan tweeslachtige gemeenschap een volledig Romaans karakter toegekend en Franstalig statuut. Dit taalbeeld bleek sinds eeuwen te Roziëren latent aanwezig te zijn geweest, doch eeuwenlang door een Vlaams voogdijschap officieel over het hoofd gezien.

Merkwaardiger nog is het te moeten vaststellen dat, wanneer het enerzijds zonneklaar is dat de Roziërense gemeenschap zich bij voorkeur in het Frans uitdrukt (hierin regelmatig gestimuleerd door enkele pastoors van Waalse komaf), er anderzijds en parallel met de erkenning van Roziërens culturele identiteit, zich geleidelijk een verschuiving resp. verlies voordoet — bij de bourgeoisie althans — van de culturele eigenheid van de stuurgemeente Overijse zelf. Dit is immers de periode waarin de plaatselijke burgerij, in het kielzog van de francofiële Horneprinsen en in een uitgesproken francofiële tijdgeest — die ook in het preliberale Overijse aanwezig moet zijn geweest — resoluut overstapt naar het gebruik van het Frans, tenminste als cultuur- en handelstaal. Op die manier zal er zich ook in Overijse, in de loop van de XIXe e., zoals immers elders in Vlaanderen, een Franstalige notabelenkaste ontwikkelen die, dankzij de nieuwe ideeën, generaties lang haar macht zal weten te consolideren, terwijl ze een sociaal-culturele kloof ging opbouwen, die deze kaste onher-

61. AR-SGB, 10660. Zie Bijlage.

62. Gemeentelijk archief Rixensart, hier afgekort RRA.

63. De eerste afscheuringspogingen dagtekenen van 1240-1241 toen de Roziëren naar etin slaagden hun parochiële autonomie te verwerven. Cfr. G. VANDE PUTTE, *Rosières. Les origines de la paroisse selon J. Verbesselt*. *Wavriensia* XXVI (1977), nr. 5, pp. 93-102.

roepelijk zal scheiden van de rurale wereld, waaruit ze voortgesproken was. Doch dat is een ander verhaal⁶⁴. Wel blijft de vraag nu te weten te komen hoe deze Rozierense bevolking zich kon romaniseren als men anderzijds vaststelt, vanuit een strikt onomastisch oogpunt, hoe weinig Waals de patroniemen er soms wel klinken, tenminste in bepaalde periodes...

3. *Het Land van IJse en Lane*

3.1. Het onomastisch en genealogisch argument

De antroponiemen en hun migratiefenomenen zouden een diepgaande en systematische studie verdienen, want zij vormen één van de meest relevante aspecten van de multidisciplinair micro-research, die via een breedopgezet genealogisch onderzoek er zou moeten toe komen de verschillende stamfamilies te reconstrueren in de diverse dorpen uit ons studiegebied. Hoe vreemd is het inderdaad niet te moeten vaststellen voor wie de Tienjaarlijkse tafels overloopt op de geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten van het Ancien Régime te Rozieren⁶⁵, dat de helft van de erin opgenomen namen, zoniet tweederde, meer een Vlaamse fysionomie vertonen dan een Waalse — en sprekend in dit verband is steeds de lijst van VAN-namen — voor een periode die tenslotte toch maar strekt van 1678 tot 1792?

Omgekeerd zou het een al even interessante doening zijn voor Overijse alle namen, die van Romaanse oorsprong zouden kunnen getuigen, te ontwaren in het alfabetisch repertorium op de hier reeds geciteerde parochieregisters⁴⁸. De enkele genealogische studies die werden gepubliceerd i.v.m. Overijse stamfamilies, zoals Taymans en Kumps⁶⁶, tonen eveneens aan hoe belangrijk de migratiebeweging van Vlaamse boerenfamilies naar Wallonië toe is geweest (hoofdzakelijk Waals-Brabant en het Naamse), ook vóór de XIX e. Een bijzonder interessant fenomeen dat vooralsnog onvoldoende systematisch werd onderzocht.

64. Men leze hierover bijv. M. RUYS, *De Vlamingen. Een volk in beweging. Een natie in wording*. Tielt, 1973. De Franse vertaling is van G. VANDE PUTTE met een recensie en enigszins corrigerende zienswijze vanuit Franstalig oogpunt door G. VANDE PUTTE, „*Les Flamands*”, *de Manu Ruys et les causes de son succès*. Septentrion IV (1/1975), pp. 86-87. Zie ook in dit verband G. VANDE PUTTE, *Het gemeentebestuur van Overijse in 1830*. Zoniën IV (1980), nr. 3, pp. 105-111.

65. *Tables décennales des actes de naissance, mariage et décès d'Ancien Régime de Rosières*. Fonds Paternostre de la Mairieu. U.C.L.-Archief, Louvain-la-Neuve.

66. J. CUYPERS, *Généalogie de la famille Taymans originaire d'Overysse*. Extrait de „*Brabantica*”, tome I. Genealogicum Belgicum. Brussel, 1956; L. KUMPS, *Généalogie de la famille Kumps originaire d'Overijse*. Mont-St-Guibert, 1962.

Onze eigen toponymische dissertatie⁶⁷ zal die diverse verschijnselen van taalmenging en culturele osmose alleraard komen bevestigen en aantonen o.m. hoe dat alles zich hier langsheen de taalgrens kon resp. kan wijzigen naargelang van de verschillende onder de loupe genomen periodes. Men zal er bovendien ook kunnen uit afleiden dat de toponymie van Rozieren ten tijde van het Ancien Régime — hoe hybride zij zich veelal voordoet — een meer Vlaamse (of beter: vervlaamste?) aanblik vertoont dan Waalse. Het zou weliswaar de moeite lonen dit alles aan een systematisch onderzoek te onderwerpen, al kan reeds worden gezegd dat de meest recente studies, die ons in dit opzet zouden kunnen helpen, in diezelfde richting wijzen, zelfs voor wat periodes betreft die verder reiken dan ons eigen uitgangspunt. Al moet men zich steeds hoeden voor rigoereuze doortrekking van specifieke toestanden eigen aan een bepaalde tijd naar recentere periodes bijv.

Nochtans — en dat is alweer typisch — is de oogst aan echt Waalse antroponiemen miniem te noemen voor Rozieren in 1393 bijv. Dat blijkt uit het excerpteren van het cijnsboek van beier Hendrik van Yssche, waarin op zowat 180 opgetekende namen amper een 15-tal hetzij in een Romaanse vorm gegoten zijn hetzij van een Waalse origine getuigen⁶⁸. En al beschikken we, voor de XVe e. althans, over een uitstekend werkinstrument, te weten een licentiaatsverhandeling gewijd aan de persoonsnamen van Overijse, Rozieren en Terhulpen op basis van het archief van de Rekenkamer⁶⁹, toch is dit kwantitatief aspect in de interpretatie van het materiaal, helaas, achterwege gebleven; ook werden de Rozierense namen niet als dusdanig onder ogen genomen, daar waar zij nochtans apart staan opgetekend. Hier ligt in feite nog boeiend computer-werk weggelegd.

Wanneer wij ons evenwel en momenteel tevreden stellen met het doorlopen van gegroeperde Overijse en Rozierense namen, dan stellen we meteen vast dat de namen van Waalse oorsprong nauwelijks 15% halen. Een toestand die overigens helemaal niet te vergelijken is met Terhulpen, in diezelfde tijd, met een zeer duidelijk overwicht van namen van Waalse afkomst. Volgend lijstje toont te-

67. Toponymische monografie van Overijse en Rozieren, inhoudende tevens peilingen naar de romanisering van Rozieren en de oorsprong van de taalgrens in het land van IJse en Lane. Doctoraal proefschrift in voorbereiding (U.C.L.). In afwachting raadplege men G. VANDE PUTTE, *Toponymie van Overijse*. Licentiaatsverhandeling Germaanse filologie U.C.L., uitgegeven met de steun van het Gemeentebestuur van Overijse. Leuven, 1968 (Promotor: Prof. Dr. O. LEYS). Zie ook voetnoot 17.

68. G. VANDE PUTTE, *Het Cijnsboek van Hendrik van Yssche (1393)*. Eigen Schoon en De Brabander LV (1972), nrs. 1-2, pp. 1-16, en Idem, nrs. 3-4, pp. 136-155.

69. F. STROOBANTS, *Bijdrage tot de studie van de persoonsnamen te Overijse, Rosières, Hoeilaart en La Hulpe in de 15e eeuw*. Licentiaatsverhandeling Germaanse filologie K.U.L. (promotor: Prof. Dr. O. LEYS), 2 vol. Leuven, 1968.

vens de verre herkomst aan van deze namen, zoals *vanden Alleeerne/del Chaustre* en *van daem* (alle drie afkomstig van Chastre-Dame-Alerne), *van Berlamont*, *van Chanteraine*, *van Ohayn*, *van Enghien*, *van Fleurus*, *van Gochencourt*, *van Limal*, *van Longsart*, *van Nijvel*, *van Obaix*, *van Plancenoit*, *van Pont-à-Celles*, *van Profondsart*, *vander Sart*, *van Seneffe*, de Doumont, de Hanonsart... In Roziere daarentegen zal men zich in diezelfde periode, buiten de namen m.b.t. Roziere plaatsen zelf, zoals „*van of vander Roziere*, *van Rosierbosch* en *vander Fossen*”, zich moeten tevreden stellen met meer lokale en dus vertrouwde herkenningnamen als daar zijn : „*vander Hulpen*, *vander Timpelen*, *van Champles*, *van Nethenen*”.

Alhoewel de Terhulpense rekeningen door F. Stroobants geanalyseerd steeds in het Nederlands zijn gesteld tot rond 1500 — en dit niettegenstaande de Romaanse keure van 1342⁷⁰ — valt hier in voorgaande opsomming het onder elkaar gebruiken van het Romaanse lidwoord „*de/del/des*” of het Nederlandse „*van(der)*” op, met een sterke meerderheid nochtans van het laatstgenoemde. Onder de uiterst voorzichtige conclusies door de auteur geopperd, noteren we dat 1. de bijzonder wisselende grafieën van de antroponimen en het veelvuldig gebruik van vertalingen van het type „*van gochencourt/van goetsenhove*” evenals „*vander sart/vanden rode*” zouden kunnen wijzen op een zekere tweetaligheid in de streek ; 2. het duidelijk blijkt, mede aan de hand van het aangevoerde kaartenmateriaal, dat voor Terhulpen althans de immigratie vanuit het zuiden tot stand komt, d.w.z. vanuit de Waalse gewesten, wat tenminste gedeeltelijk de geleidelijke romanisering zou kunnen verklaren. Vraag blijft wanneer precies dit verschijnsel zich heeft voorgedaan en hoe intensief in de streek van IJse en Lane dit romaniseringsproces wel is geweest⁷¹.

3.2. De case-study Terhulpen

Al zal de Romaanse vertaling in 1342 van de Vrijheidskeure van Terhulpen van 1230 wellicht wel pleiten voor het Romaans karakter van de bevolking ter plekke, in die tijd althans⁷², dient o.i. onderstreept te worden dat hier wellicht een toestand zal zijn „gecli-

70. En ook niettegenstaande de bevindingen nopens het Romaans karakter van Terhulpen, zoals door J. MARTIN gesteld in *Terhulpen, stad en vrijheid van het Romaanse Land van Brabant*. In *Bulletin van het Gemeentekrediet*, 17e jg., nr. 146 (okt. 1983), pp. 235-240.

71. F. STROOBANTS, *O.c.*, d. I, p. IX en Id. d. II, pp. 179 vlg.

72. Cfr. voetnoot 70 en vgl. ook J. MARTIN, *La Hulpe. Ville et franchise du Roman Pays de Brabant. Catalogue de l'exposition historique (3-18 mai 1980) pour le 750e anniversaire de l'octroi d'une charte de franchise en 1230*.

cheerd" die eigen is aan een welbepaalde periode. Het lijkt ons inderdaad een boude stelling in het licht van onze eigen bevindingen, te beweren dat Terhulpen sindsdien onafgebroken Romaans zou zijn geweest. Men kan al evenmin hierdoor besluiten tot een „homogeen" Romaans karakter van de Terhulpense bevolking en van de taal die er werd gesproken ten tijde van de keure en haar vertaling. Deze gewaagde zienswijze dient o.i. op zijn minst fel genuanceerd te worden. Een microtoponymische studie van Terhulpen zou overigens wel voor verrassingen kunnen zorgen, afgaand op ons onomastisch materiaal voor Overijse, inhoudende heel wat boeiende aanduidingen, die veeleer het overwicht van het Vlaams element zouden kunnen reveleren in het Terhulpens onomastisch corpus, zij het dan ook voor recentere periodes.

Stellen dat Terhulpen gekenmerkt wordt door het gebruik van de Romaanse taal terwijl het territorium ook Dietse gehuchten zoals Maleizen en Bakenbos omvat⁷², lijkt ons gewaagd in diezelfde optiek evenals in het licht van recent archiefonderzoek. De kwestie van de territoriale afhankelijkheid van deze twee zgn. Terhulpense gehuchten blijft een delicate zaak, en legt meteen een juridisch conflict bloot tussen Terhulpen en Overijse, waarnaar J. Martin in zijn hier geciteerde werken refereert zonder evenwel nieuwe argumenten aan te voeren, die definitief klaarheid terzake zouden kunnen scheppen⁷³. In een artikel in „Zoniën"⁷⁴ hebben wij van onze kant de institutionele complexiteit van de hele problematiek aangetoond, terwijl we in het tijdschrift „Spoorslag"⁷⁵ veeleer het accent legden op de uiterst heterogene sociaal-culturele verschijnselen die op deze welbepaalde plaats van de taalgrens convergeren in een tijdspanne van zo'n acht eeuwen waarneembare historische evolutie.

Anderzijds valt het voorhanden zijn van Vlaamse toponiemen op het Terhulpens grondgebied (buiten voormelde twee gehuchten waar ze schering en inslag zijn) niet te ontkennen. Ten bewijze kunnen wij ons hier vergenoegen met het citeren van de plaatsnamen die bij Tarlier en Wauters voorkomen⁷⁵ en dat zijn: „Gaillemarde (Galmaerden), Longue queue *off ter Laquaeyen*, Vivei de *Lachweghe*), la ferme des Zondales (*Zon dael* ?), Maison *Heintje*, *Ossenboer*, *De Kempeneer*, *Champ de Swinnen*, *Langenberg*, *Moulin Spreutels*,

72. Cfr. voetnoot 70 en vgl. ook J. MARTIN, *La Hulpe. Ville et franchise du Roman Pays de Brabant. Catalogue de l'exposition historique (3-18 mai 1980) pour le 750e anniversaire de l'octroi d'une charte de franchise en 1230.*

73. J. MARTIN, *La Hulpe (...)* Catalogue (...), o.c., p. 19.

74. G. Vande Putte, *Bijdrage tot de geschiedenis van een Overijse gebucht: Maleizen-Bakenbos. De grondbezittingen van Groenendaal te Overijse. Zoniën V* (1981), nr. 3, pp. 189-208 (Ruusbroecnummer).

75. J. TARLIER & A. WAUTERS, o.c. De lijst van „Vlaamse" toponiemen lijkt ons in dit geval „abnormaal" lang vergeleken bij andere Waalse gemeenten langsheen de taalgrens.

Pré *Quinje* ou *Kinets*, *Costersheide*, *Rue Dekeyzer*, *Spelkens*, *Chemin Cornelis*", zonder te vergeten wat de auteurs de „lieux-dits anciens" noemen, als daar zijn : „Bosquet dit 't Casteel Alaerdsbrugge ou Alardpont, *Wouwerstede*, Pré al Salette (*Zaelberg* ?), la Grande et la Petite Chingelle (*singel*), bois dit *Haeghbosch*, l'Etang d'Asbeck". Voegen we hierbij dan nog de toponiemen door J. Martin in voornoemde brochure geciteerd, zoals „*Nijsdam*, Vivier des *Pinsoens* ou *Fleisoens*" en andere interessante alteraties zoals de vijvers „*Wesbeque* of *Voisebeck*" genoemd. Ook de „*Ransbeque*" (of *Mazérine*) en „*Silverbeck*" (de *Hulpe* of *Argentine*) komen hier in aanmerking en dan hebben we niet eens de vele antroponiemen aangehaald uit latere periodes dan die door F. Stroobants onder de loupe genomen.

Zelfs indien een dergelijke opsomming onvermijdelijk alle periodes en beide talen mengt, dan nog zijn deze plaatsnamen het bestuderen overwaard, daar de begrippen „perenniteit" zowel als „homogeneïteit" voor wat het Romaans karakter van Terhulpen betreft, laten we zeggen, sinds de vertaling van de dorpskeure, in onze ogen althans verre van definitief vaststaan. Om niet te gewagen van een 100-tal vaak hybride toponiemen van Bakenbos en Maleizen, die werkelijk de struikelsteen vormen van ons eigen toponymisch onderzoek in de streek...

Vooraleer dit hoofdstuk over Terhulpen te sluiten dienen nog twee kapitale taalfeiten vermeld voor wat de XVIIIe e. betreft. Volgens J. Martin kreeg ene Dominique Delvaux in 1737 de toelating een school in Terhulpen te openen en buiten het rekenen en de goede zeden ook het schrijven en het lezen zowel in het Frans als in het Vlaams aan te leren⁷⁶. Omzeggens in dezelfde periode kreeg pastoor Hendrickx⁷⁷ assistentie van een onderpastoor, gezien de uitgestrektheid en heuvelachtigheid van zijn parochie, die bovendien uit twee taalgemeenschappen bestond⁷⁸.

Deze twee voorbeelden volstaan om tot een feitelijke toestand te concluderen, bij gebrek aan een van hoger hand vast- resp. opgelegd taalstatuut, wat er toen allemaal veel minder strak uitzag dan heden

76. J. MARTIN, *La Hulpe (...) Catalogue (...)*, o.c., p. 28.

77. Op te merken valt dat de pastoor van Terhulpen een Vlaming is precies in diezelfde periode waarin de desservitors van Rozieren Walen zijn (zie supra)!

78. „Jtem eenen onderpastoor tot behulp vanden pastoor en groot tallige gemeijntenaren bestaende in 772 christene zielen in eene lange, wijt uijtgestreckte berg-achtige en bosachtige prochie bewoont met twee der leije natien te weten neerduijtschen ende waelen". *Registrum Pastorale pro me Joanne Baptista Hendrix (...) pastore de Hulpa (...) A° 1719*. Parochiearchief Terhulpen berustend op de Pastorie aldaar. Is de prioriteit geschonken aan de „Nederduitse natie" in deze opsomming louter toeval? Zij is op zijn minst eigenaardig te noemen in een gemeente die door de klassieke historiografie graag als Romaans wordt bestempeld.

ten dage⁷⁹. Men verlieze hierbij niet uit het oog dat in diezelfde periode waarin men startte met lessen Nederlands in de Terhulpense school, de Horneprinsen van hun kant het onderwijs van het Frans in hun vorstendomhoofdstadje promoveerden. Wanneer wij hier dus even stil zijn blijven staan bij het geval Terhulpen, dan ligt de verklaring in het feit dat er ontegensprekelijke parallellismen waar te nemen zijn met het geval Overijse. In dit stadium van onze uiteenzetting menen we op zijn minst te kunnen stellen dat Terhulpen zich voordoet als een plek met een overwegend Romaanse bevolking inhoudende Vlaamse wijken (Bakenbos en Maleizen), terwijl Overijse daarentegen een groot geheel vormt⁸⁰ met een overwegend Vlaamse bevolking, inclusief een belangrijk Romaans of geromaniseerd gehucht (Roziëren), ja zelfs met een, vanaf de XVIIIe e. gedeeltelijk verfranste notabelen- en handelaarskaste in Overijse-Centrum.

Zowel het ene als het andere Overijses „subgewest” zal zich trachten onafhankelijk op te stellen tegenover de stuurkern, wat Roziëren pas volledig zal lukken, zoals gezien, onder het Frans Regime. Van dan af zal het zich dan ook geleidelijk aan veel homogener Romaans kunnen opstellen. De wijken Bakenbos en Maleizen (samen in 1864 tot parochie Maleizen gepromoveerd) zullen daarentegen zich tot voor een 20-tal jaren kenmerken door cyclisch weerkerende taalstuiptrekkingen, die zullen ondervangen worden door de taalwetten van 1963. De vastlegging van de taalgrens houdt dan voor Overijse de overheveling van de Cornichewijk naar Terhulpen in⁸¹, terwijl de buurgemeente Hoelaart het 58 ha grote Vlaams gedeelte van Bakenbos, op Terhulpen, toebedeeld krijgt⁸².

3.3. De configuratie van de taalgrens en de toponymische „spatten”

Door Terhulpen bij de hier gestelde problematiek te betrekken ziet men gemakkelijker hoeveel boeiender het onderzoek pas wordt, wanneer men zich niet blind staart op een zo beperkt gebied als die

79. Wat het ander verloop van de taaltoestand in de gemeente betreft schijnt de opmerking van TARLIER & WAUTERS, *o.c.*, p. 62, anno 1862, eveneens in die richting te wijzen, wanneer zij stellen dat „La commune de La Hulpe est à la limite de la région wallonne de Belgique; déjà le hameau de Malaise est flamand. Mais les transactions commerciales ont répandu l'usage des deux langues”.

80. Onder de grote moederparochie Overijse ressorteerden steeds — buiten het vrij beperkte gebied van de Vrijheid (Overijse-Centrum vanaf 1234) — een 20-tal wijken en gehuchten die sinds vorige eeuw werden onderverdeeld in vijf officiële gehuchten, die evenveel verschillende parochies uitmaken, nl.: Eizer, Jezus-Eik, Maleizen, Terlanen en Tombeek.

81. De „Corniche” is een moderne benaming die verband houdt met de vanaf de 2e helft van de XIXe e. aldaar ontstane residentiële verkavelingen, langsheen de spoorweg Brussel-Luxemburg meer bepaald achter het zgn. station van Terhulpen (op Overijses grondgebied). Zie voetnoot 1 en vgl. B. FLUYT, *De indeling van de beroepsbevolking te Maleizen in 1900 of van landbouwer tot staatsgeleerde*. Zoniën IX (1985), nr. 4, pp. 172-178.

82. M. BOLLAERTS, *Hoelaart en Overijse (Deel I)*. Spoorslag I (1971), nr. 1.

400 ha van de vroegere gemeente Roziere. Veel boeiender wordt het overigens ook nog wanneer men het hier aangeduide onderzoek niet alleen gaat focaliseren op uitsluitend de onomastiek bijv. of — beperkter nog — de plaatsnaamkunde, daar het gebied in zijn geheel vanuit sociaal-linguïstisch oogpunt o.i. model kan staan voor een zo veelzijdig mogelijk taalcontactonderzoek.

De moderne vorser zal dus moeten tewerk gaan zoals Chantal Zoller dat deed vóór een 15-tal jaren in haar hier reeds geciteerde licentiaatsverhandeling, d.w.z. zich over het Land van IJse en Lane buigen in zijn geheel. Het globaliseren van afzonderlijke gebiedskennis lijkt immers tot relevante conclusies te leiden midden een bonte waaier van verschijnselen gaande van de kolonisatiegeschiedenis en oorbarmaking, via de bevolkingsmigraties naar de opeenvolgende taalgrensconfiguraties en de hiermee gepaardgaande voortdurende verschuivingen op deze bepaalde plaats van de Germania-Romania.

Men hoede zich hierbij evenwel voor al te haastige gevolgtrekkingen en simplificeringen die zouden ingegeven zijn door een huidige stand van zaken. In het Belgisch bestand van vandaag lopen wij immers allen het gevaar ons — thans onherroepelijk geregionaliseerd — goed geweten te sussen met het verleidelijke denkbeeld dat bijv. het Waalse Waver, vermits nu eentalig Frans, zou gediend zijn met een monografie van haar uitsluitend Romaanse toponymie, terwijl het Vlaamse Overijse — eentalig Nederlands — het met eentje zou moeten stellen van zuiver Nederlandstalig gehalte! Het wordt dan ook hoogtijd, zo menen wij, alle gevestigde ideeën hieromtrent eens grondig te herzien en zich voor veel diepgaander en exhaustiever onderzoek te spannen dan dit tot hiertoe het geval was, daar ieder element, hoe miniem ook op het vlak van één gemeente, dat men toevoegt aan een analoog element van misschien even kleinschalige waarde in de buurgemeente, plots relevant kan worden voor een veel breder verschijnsel op het vlak van een hele streek⁸³.

Daar wij niet over adequate moderne monografieën beschikken zullen we eens te meer te rade gaan bij Tarlier en Wauters en nagaan in hun referentiewerk welke „lieux-dits” en „lieux-dits anciens”, namen van wijken en gehuchten wel een Vlaams aspect zouden kunnen vertonen in de Waalse gemeenten van het kanton Waver rond Overijse en Roziere, buiten Terhulpen, waarover we het zonet uitvoerig gehad hebben⁸⁴:

83. Een analoge visie heeft M. WATELET ook ontwikkeld in zijn demografische studie over Limelette, waarin gesteld wordt dat iedere constructie van de geest inzake evolutie moet voorafgegaan worden door een nauwgezette kritiek van de documenten, waarbij men tevens dient te refereren naar minutieuze bronnenanalyse, gemeenschap per gemeenschap en stad na stad. De synthese kan in ieder geval de analyse niet voorafgaan (M. WATELET, *O.c.*, p. 146).

84. J. TARLIER & A. WAUTERS, *O.c.* Zie resp. sub Bierges, Genval, Rixensart en Limal.

1. Bierges : „Bois de *Wilre*, *Caybos*, *Koeibosch* ou *Charbosch* ; *Paepebrou* ; *Sentier des Flamands*, *Borendel*” ;
2. Genval : „*Belleveld*, *Acreman*, la Ferme de l'abbé *Stouffs* et la chapelle *Stouffs*”⁸⁵ ;
3. Rixensart : nihil ;

4. Limal : „Champ du Haut ou *Woo*, *Maison Coets*, *la Hollande*”. Toegegeven, al bij al een magere oogst, wat er wellicht zal toe bijgedragen hebben bij de vorsers een diepgaander onderzoek te verwaarlozen. Nochtans, bij het systematisch uitpluizen van de „Toponymie van Limal”, door Ch. De Vos bijv.⁸⁶ is het kinderspel daar nog enkele „Vlaamse” toponiemen aan toe te voegen, zoals „*Broucke*, ou la Vallée *Theys*” (1629), buiten een paar moderne straatnamen, zoals „*Sentier Demol*” en „*ruelle Demolder*” of nog ene „*rue Joseph Sneessens*”⁸⁷ ... die toch ook op de een of andere manier typisch zijn voor een migratiefenomeen eigen aan de streek, zelfs wanneer op het ogenblik dat die Vlaamse persoonsnamen ter plekke worden gebruikt, ze misschien niet meer als dusdanig worden aangevoeld door de bevolking, eens het assimilatieproces voltrokken. Wat moet men overigens denken van de plaatsnaam „Verloren Coste”, te Limal geattesteerd vanaf de XVIIe e., die door de auteur op de koop toe wordt verklaard door het feit dat er Vlamingen zich voor de XVIIe e. reeds zouden komen vestigen zijn te Limal⁸⁶ ?

Het lijkt o.i. dan ook te gemakkelijk het probleem af te doen met te spreken van „*éclaboussures par-dessus la frontière linguistique*” telkens als het gaat om de kleinste onomastische sporen nagelaten door het taaleigen van „de andere gemeenschap”. Zo gezien heeft de auteur van de „*Toponymie de Wavre*”, zo menen wij, het probleem doodeenvoudig ontweken, wanneer zij op 400 lemmata — een bijzonder klein aantal vanuit het oogpunt van de microtoponymie overigens — er „*tout au plus 25*” ontwaart, die naar een Germaanse wortel zouden teruggrijpen, en dan nog onder voorbehoud, omdat er bijv. gevallen tussenzitten van Romaanse diminutiefvormen in composita of louter vertalingen in de pen van Nederlandstalige scribenten. Slechts een 6-tal toponiemen zouden door de plaatselijke bevolking nog als dusdanig begrepen en gebezigd zijn... omdat zij onmiddellijk tegen de taalgrens aanleunen. Op één uitzondering na,

85. Een Vlaams antroponiem dat enorm verspreid is in de streek, aan weerszijde van de taalgrens. Ten bewijze alleen al de *Index* van het *Album Lipsianum*, o.c., p. 322.

86. Ch. DE VOS, *Toponymie de Limal*. *Wavriensia* XII (1963), nr. 4, pp. 65-124.

87. Een andermaal zeer verspreid antroponiem in het Land van IJse en Lane, aan weerszijde van de taalgrens en meer bepaald te Huldenberg. Zie J. VANHOREN, *In en om het kasteel van Huldenberg* (Bijdrage VII tot de Geschiedenis van IJse-, Lane- en Dijleland). Leuven, 1983, pp. 278 vlg.

en dat is de geïsoleerde plaatsnaam „Vogelsang”, waaruit zij het vertikt de minste conclusie te trekken. Zij houdt het dus bij de bijzonder boude stelling dat de Waverse toponymie een overduidelijk Romaans karakter vertoont, waarvan het stelletje Germaanse plaatsnamen louter te beschouwen zijn als „des élaboussures par-dessus la frontière linguistique”⁸⁸.

Een op zijn minst onbevredigend standpunt in het licht van het hier geschetst perspectief, dat nu precies de totstandkoming in het Romaanse Waver wil nagaan van onomastica zoals „Stadt, Vogelsang, Pappelbroux, Langevelt, Terlanne/Bilande, Statenberg” et tutti quanti, waaraan voorzeker ook „Borgendal” en „Cense de Flandre” dienen gekoppeld. Andere recente studies van Waalse zijde, die nochtans als schoolvoorbeelden kunnen doorgaan qua gevolgde werkwijze, zijn al evenmin bevredigend op dit stuk. Vermelden wij in dit verband de toponymische monografie van Archennes, door J. Germain, in 1979 verschenen⁸⁹. Het valt hierin onmiddellijk op dat op het stuk van het geraadpleegd archiefmateriaal, deze studie veel te beperkt is in de tijd, daar deze bronnen niet verder reiken dan 1575, d.i. een periode waarin o.i. het romaniseringsproces van Eerken/Archennes nagenoeg totaal moet zijn voltrokken. Met het gevolg dat het ontegensprekelijk Waalse taalbeeld dat hier wordt opgehangen als vertekend moet worden beschouwd; de auteur had bijv. het archief van Rekenkamer en Leenhof dienen te raadplegen, opklimmend tot de XIVe e., d.w.z. een periode waarin de Germaanse fysionomie van de toponymie beter aan het licht zou kunnen komen.

Te meer daar in deze — verre van exhaustieve — studie toch ook al een flink aantal toponiemen van Germaanse origine so wie so verwerkt zitten, waaraan evenwel nooit bijzondere aandacht wordt besteed en die nooit maar eventjes in het licht van romanisering resp. germanisering worden onder de loupe genomen, omdat de auteur verkiest zich te houden aan de huidige eentaligheid van het Waalse Archennes, dat toch ooit eens Eerken is geweest. Zodoende schijnt hij vrede te hebben met het Romaans (geworden!) zijn van deze gemeente en de historische investigatiebeperking die deze keuze inhoudt, al erkent hij in zijn Voorwoord dat hij met zijn monografie slechts een gedeelte van het onomastisch patrimonium heeft blootgelegd van dit stukje Romaanse land aan de uithoek van de Germania. Op die manier aan toponomisch onderzoek doen in een zulkdanig geprivilegieerd taalgrensgebied is, zo menen we, afzien van de meest essentiële zoniet originele dimensie ervan.

88. A. M. VERVAEREN, *Toponymie de Wavre*. Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling Romaanse filologie U.C.L., 1968-1969.

89. J. GERMAIN, *Toponymie de la commune d'Archennes*. *Wavriensia* XXVIII (1979), nrs. 2-4, pp. 31-124.

Buiten deze bedenking van methodologisch-ideologische (?) aard dringt zich bij het doornemen van deze Toponymie van Archennes een andere en niet geringere conclusie op, wanneer men de zaken vanuit antroponymisch standpunt gaat bekijken en dat is dat het Waals element, overwegend aanwezig in de volkstelling van 1709, achteruit gaat ten voordele van een Vlaamse inbreng in deze van 1754. Vraag rijst dan ook onmiddellijk waaraan dgl. vaststelling wel toe te schrijven is. Gaat het hier om een nieuwe toevoer van Vlaamse immigranten, een soort „Rückgermanisierung”, die misschien de XVIIIe e. zou kunnen kenschetsen (in de streek althans), als men ook even vergelijkt met de hier reeds uiteengezette situatie in Terhulpen in dezelfde periode, en hoe dit alles te verklaren? Wat tenminste eens te meer er zou kunnen op wijzen hoezeer het Germaanszijn of het Romaanszijn van een gemeente op toponymisch en antroponymisch vlak althans (en de vele interferenties in acht genomen) de resultante is van voortdurende verschuivingen en hoezeer er de stabilisering van de scheidingslijn tussen de twee taal- en cultuurgemeenschappen — wanneer die er komt — meestal het „clicheren” van een eerder toevallige situatie is, waarvan de historische schommelingen nauwgezet dienen ontrafeld. Aangenomen dat er in deze ooit definitief van „eindresultaat” sprake kan resp. mag zijn, wanneer men geconfronteerd staat met dagdagelijkse strubbelingen en nooit afnemende migratiefenomenen en assimilatieperikelen zoals in de Brusselse periferie of in Voeren om het bij deze twee flagrantste actuele voorbeelden te houden.

Zolang die ogenschijnlijke stabilisering via wetgeving en clichering er op een gegeven ogenblik niet komt om het al even artificieel als accidenteel beeld van een gegeven situatie vast te leggen, zal het immers moeilijk zijn de „natuurlijke” osmoseprocessen en alle mogelijke creoliseringsvormen tegen te gaan, die zich onvermijdelijk en eeuwenlang reeds voordoen op dit convergentiepunt van twee zo diep verscheiden werelden als de Germaanse en de Latijnse. Tenzij men eens en voor altijd een contactverbreking tussen twee cultuurgemeenschappen zou wensen te bekrachtigen — om het met Prof. Milis te stellen⁹⁰ — en een bewuste contactarmoede zou wensen in stand te houden, die met het invoeren van de autonomie der gemeenschappen, nu een kwarteeuw geleden in België, zo goed als geïnstitutionaliseerd is geworden.

90. L. MILIS, *Cultuurhistorische- en sociologische overwegingen bij het fenomeen taalgrens*. Ons Erfdeel 5/1984, pp. 641-650.

4. Voor een multidisciplinaire benadering van een systematisch taal-contactonderzoek

4.1. Een ideaal bestudingsgebied voor de onomastiek als confluëntiewetenschap

Prof. Dorion, van de Laval-Universiteit, vergelijkt de onomastiek met een soort verkeersrotonde waarnaar vele aanverwante disciplines confluëren⁹¹. Zo gezien blijkt voldoende de potentiële rijkdom aan o.m. historisch en taalkundig onderzoek in de streek van IJse en Lane. Gesteld anderzijds dat „de plaatsnamen de fossielen zijn van de antropogeografie”⁹¹ moet men zich er terecht over verwonderen hoe weinig systematisch en exhaustief de plaatsnamen werden bestudeerd in het hier behandelde Romania-Germaniagebied. Het ziet er dan ook naar uit dat Godefroid Kurth, met zijn basiswerk terzake, geschreven nu haast één eeuw geleden, hier nog een alleenheersende mentorspositie bekleedt⁹², al werd hij in die tijdspanne uiteraard ook aangevuld en gecorrigeerd door tientallen historici en linguïsten, doch steeds, voor wat onze streek betreft, in ofwel (te) breedopgezette studies, ofwel in kleinere gebieden behelzende monografieën, waar ons studiegebied niet zo direct een boodschap aan heeft.

Opmerkelijk is eveneens te moeten constateren dat de moderne wetenschap met haar gesofistikeerde computer-technieken vooralsnog weinig belangstelling heeft getoond voor de studie van de taalgrens in België, wat nog steeds door velen als een te delicate materie wordt beschouwd, met te grote politieke implicaties, om het tot een systematisch en gedetailleerd studieobject te promoveren. Ondertussen stelt het dagdagelijkse politieke bedrijf in dit land evenwel alles in het werk om het volledig te discrediteren. Eigenaardiger nog: hoe komt het toch dat in het land, waar men taalstrijd en institutioneel gehaspel niet uit de weg gaat, laat staan uitlokt, omwille nu precies van die fameuze taalgrens, tevens gemeenschapsgrens, diezelfde „binnengrens” op haar hele lengte zo weinig wetenschappelijk in detail bestudeert⁹³? Dit is tenminste af te leiden uit de opmerkelijk

91. H. DORION, *Présentation*. In *Les noms de lieux et le contact des langues. Placenames and languages contact* (Recueil d'articles colligés et édités par Henri DORION, avec la collaboration de Christian MORISSONNEAU (Centre International de Recherches sur le Bilinguisme. International Center for research on bilingualism). Québec, 1972, p. 1 vlg.

92. G. KURTH, *La frontière linguistique en Belgique et dans le Nord de la France*. Bruxelles, 1896 (Anastatische herdruk, Brussel 1974).

93. De twee uiterste streken van het land, nl. Komen-Moeskroen en Voeren, misschien niet te na gesproken. Over eerstgenoemde streek werd onlangs nog behandeld door J. M. DUVOSQUEL in zijn referaat op het Taalgrenscongres te Brugge, door de Jan Cobbaertstichting ingericht op 3 en 4 oktober 1985 en getiteld „L'histoire économique et les modifications du tracé de la frontière linguistique dans la région de Comines-Warneton”. Vooralsnog ongepubliceerde Acta. Zie ook vlg. voetnoot.

weinig publicaties dienaangaande die de jongste jaren het licht zagen, als men bijv. afgaat op de reeks „Taalgrens en Kolonisatie” uitgegeven door het Instituut voor Naamkunde te Leuven⁹⁴, die na 1969 niet voortgezet kon worden. Een recente bibliografische studie over de rol van het Nederlands in het Europees taalcontactonderzoek komt deze zienswijze trouwens bevestigen⁹⁵.

Doch voor al wie zich heden ten dage voor dergelijke taak zou willen spannen impliceert dit, zoals reeds aangetoond, een multidisciplinair ploegwerk van zowel Nederlandstalige als Franstalige historici, germanisten, romanisten, socio-linguïsten enz.; alleen tweetalig onderzoek zal immers op evenwichtige wijze het hybride van bijv. de plaatsnaamsvormen onder de loupe kunnen nemen en hun gedeeltelijke aanpassingen of algehele vervormingen kunnen nagaan om op basis van uiterst ingewikkelde interactietoestanden het evolutief schema van de tegenoverelkaarstaande talen af te wegen en te reconstrueren. Alleen op die manier moeten de verschillende toponymische lagen kunnen blootgelegd worden, waaruit men telkens het type taalcontact zal kunnen afleiden en inlichtingen inwinnen over de opeenvolgende bevolkingstypes die die toponymische lagen door de eeuwen heen tot ons hebben gebracht.

Als inbreng van andere wetenschappen kunnen we hier volstaan met de demografie te vernoemen, meer bepaald de hier reeds vermelde studie van Mevr. Van Assche-Vancouwenbergh in „Vijf bijdragen tot lokale demografie in de XVIIe-XVIIIe eeuw” verschenen²⁵ en dat als opzet had de vergelijking van twee Brabantse dorpen onder het Ancien Régime, nl. het Vlaamse Overijse en het Waalse Bierges. Dergelijke studies zou men zich wel vaker wensen, waarin o.m. woon- en leefomstandigheden, evenals statistische demografie worden vergeleken aan beide zijden van de taalgrens, maar waarin in casu wel te betreuren valt dat — gezien ons eigen studieobject — Roziëren niet afzonderlijk werd in beschouwing genomen.

Interessant in deze studie is nochtans te moeten vaststellen dat bij het bestuderen van de migratiefenomenen het percentage vreemde-

94. Opvolger, sinds 1947, van het te Leuven in 1923 door Prof. Dr. H. VAN DE WEIJER gestichte „Instituut voor Vlaamse Toponymie”. In een ophefmakend artikel over de bloei en ondergang van deze K.U.L.-instelling, die Van de Weijer's opvolger, Prof. Dr. H. DRAYE, liet verschijnen (H. DRAYE, *Het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Ontwikkeling en af-takeling*. In *De Toerist (VTB)* LVIII (1977), nrs. 17-18, pp. 1009-1011 en 1179-1182) stelde deze precies de letargie aan de kaak waarin het taalgrensonderzoek sedert W.O. II was ingedompeld, terwijl hij een lans brak voor een heropflakking ervan in het kader van een interdisciplinair extra-taalkundig onderzoek. Waarin blijkbaar de jongste jaren enigszins een verbetering schijnt ingetreden te zijn, en waarvan het organiseren vorig jaar te Brugge (zie voorgaande voetnoot) van een congres met als thema „De taalgrens tussen stabiliteit en beweging” een vitaal bewijs schijnt te leveren.

95. P. NELDE & A. MELIS, *De rol van het Nederlands in het Europees taalcontactonderzoek*. Ons Erfdeel XXVII (1984), nr. 3, pp. 385-392.

lingen die de taalgrens overschreden eerder aan de zwakke kant ligt voor de twee onderzochte eeuwen, d.i. 15,1%. Volgens de auteur is dit cijfer zelfs sterk overdreven daar nagenoeg één derde van die mensen uit Terhulpen kwam... „communauté bilingue située sur la frontière elle-même”. Een uiteraard bijzonder interessante constatering van de auteur anno 1963 en beslist te vergelijken met onze eigen zienswijze zoals uiteengezet in 3.2.⁹⁶ Zij komt verder nog tot de onthutsende bevinding dat de bevolking zich ter plaatse ontwikkelde of tenminste in een zeer geringe straal erbuiten en dat de taalgrens „une barrière rarement franchie” zou gevormd hebben, zelfs voor een parochie als Overijse, die dan toch veel uitgestrekter en dichterbekolkt was dan Bierges. Te vrezen valt evenwel dat dergelijk besluit niet lang weerstand biedt aan een onomastisch diepteonderzoek van de wel specifiek te noemen gevallen Rozieren en Terhulpen, want uit het door ons hier supra uiteengezette — hoe summier ook — functioneringsmechanisme inzake institutionele banden tussen Overijse en Rozieren bijv. kan toch als moeilijk aanvaardbaar gelden „que les relations entre la région wallonne et la région flamande devaient être à cet endroit très réduits”⁹⁶.

Er weze hier volledigheidshalve nog aan toegevoegd dat een plaatselijk historicus, nl. Michel Erkens van de Hoeilaartse Heemkundige Kring „Het Glazen Dorp”, zich onlangs nog liet inspireren door de studie van Mw. Van Assche-Van Cauwenbergh in een licentiaatsverhandeling waarin hij vanuit sociaal-demografisch oogpunt o.m. het vrij recent verfransingsproces van Waterloo onder de loupe heeft genomen⁹⁷, een aspect dat ook, recenter nog, werd bestudeerd door J. Verbesselt in een opstel over het oude domein Waterloo⁹⁸. Al is hun uitgangspunt verschillend, beide auteurs houden er convergerende besluiten op na qua verfransing aldaar, wanneer ze tot de vaststelling komen dat in het gehucht Waterloo, via een alweer specifieke corridorfunctie tussen Brussel en Wallonië langsheen de oude steenweg naar Namen, de verfransing toeneemt naarmate de verkeersdichtheid stijgt in de XVIIIe e.

Vergelijkingspunten met eigen streek dringen zich daarbij op, meer bepaald met het Overijse Jezus-Eik/Notre-Dame-au-Bois. Ook dit door de Brusselaars geliefde bedevaartsoord, eveneens halverwege de hoofdstad en het Walenland gelegen langsheen een corridorweg

96. D. VAN ASSCHE-VAN CAUWENBERGH, *O.c.*, p. 55. Kritiek evenwel op de aangewende methode door de auteur is te lezen in M. WATELET, *O.c.*, p. 152.

97. M. ERKENS, *Het huwelijk op de taalgrens. Braine-l'Alleud-Waterloo, Sint-Genesius-Rode 1715-1824. Socio-demografische proeve*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis U.C.L. Leuven, 1978.

98. J. VERBESSELT, *Waterloo. Reconstructie van een oude domeinentiteit*. Eigen Schoon en De Brabander LXVII (1984), nrs. 4-6, pp. 171-180.

doorheen het Zoniënwood, zal een steeds toenemend verkeer kennen, wanneer in 1768 de binding tussen Brussel en Waver tot stand komt⁹⁹. Daarbij zijn de enkele door M. Erkens verstrekte cijfers zeer sprekend nopens de taalevolutie van deze gemeenten en buurdorpen, doch zij gaan het geografisch kader van onderhavige studie te veel te buiten. Vergelijkenderwijs willen we hier toch nog wat interessant cijfermateriaal aanhalen, gebaseerd op de volkstellingen van 1846. Hieruit is af te lezen dat Braine-l'Alleud (Eigenbrakel) 1,08% Nederlandstaligen telde; La Hulpe (Terhulpen) 8,89%; Vieux-Genappe, 6,47%; Clabecq 6,06%; Tubize 1,43%. Te Sint-Genesius-Rode daarentegen, en het gehucht Waterloo had zich pas afgescheurd, waren er nog 5,98% Franstaligen. Sprekender nog is het feit dat in 1860 Braine-l'Alleud en Waterloo zich voordoen als dorpen, die alhoewel binnen het arrondissement Nijvel gelegen, een tamelijk sterke Vlaamse of tweetalige aanwezigheid telden, slechts door Terhulpen met 15,39% en Tubize (Tubeké) met 5,71% voorbijgestreefd¹⁰⁰.

Het hoeft geen verder betoog: alleen uit systematische, multidisciplinaire detailstudies eerst en globaliserende analyses nadien zal voortaan de nieuwe belichting moeten komen op de hele taalgrensproblematiek, zoals uiteengezet in het meesterlijk methodologisch opstel dat A. Boileau in 1972 hieraan heeft gewijd¹⁰¹. Doch het micro-onderzoek ontbreekt, meer bepaald in Brabant, waar men nauwgezet en systematisch alle gemeenten aan weerszijde van de taalgrens zou moeten ontleden, terwijl men ook oog zou moeten hebben voor breedopgevatte streekstudies die helemaal braakliggend terrein zijn gebleven voor de onomasticus, zoals het geval van het graafschap Brunenrode/Brunengeruz of Brugeron, een quasi onontdekte goudmijn op het stuk van choronymie en sociolinguïstiek¹⁰². Ook missen we een systematisch onderzoek naar de gemeenten die de kantons uitmaakten onder de Franse bezetting; het ging hier immers om een eerste proeve tot gemeentefusies, waarbij het begrip taalgrens (voor zover dit toen een begrip was) over het hoofd werd gezien en — dit is belangrijk in ons betoog — zowel Vlaamse als Waalse dorpen twee decennia lang heeft verenigd. Dat is meer bepaald het geval met het kanton Isque of Terhulpen en het kanton Grez¹⁰³.

99. Zie voetnoot 6 evenals G. VANDE PUTTE, *Bijdrage tot de geschiedenis van een Overijsses gehucht: Tombeek (II). De steenweg van Brussel naar Waver*. In F. STROOBANTS, *Bijdrage tot de inventarisering van Tombeeks geschied- en heemkundig bezit*. Beicnijuitgave, 1981, 18 pp.

100. M. ERKENS, *O.c.*, pp. 345 vlg.

101. A. BOILEAU, *Toponymie et contact des langues en Belgique*. In *Les noms de lieux et le contact des langues. Place names and language contact (...)*, o.c., pp. 42-89.

102. Voor wat Brunenrode betreft, zie o.m. J. SCHAYES, *Tourinnes-Beauvechain, terres d'enclave de la principauté de Liège en Brabant*. Beauvechain, 1978, pp. 28 vlg., 43 vlg.

103. Zie noot 58 en vgl. E. MARTENS, *Ottenburg tussen twee keizerrijken (1794-1804)*. Huldenbergs Heemblad IV (1985), nr. 4, pp. 170-193.

Eén van de wezenlijke taken van de hier voorgestelde methode die tegelijk detailonderzoek beoogt en globaliserend wil tewerkgaan, zal er dan ook in bestaan door middel van convergerende multidisciplinaire microstudies de problemen gesteld door de culturele continuïteit en permanentie en/of evt. breuk op de voet te volgen; zij ook zijn de hoofdbekommernis van historici en archeologen als we afgaan op de studie die G. Raepsaet aan de problematiek van het bodemonderzoek in het gebied van de Boven-Dijle heeft gewijd¹⁰⁴.

Hoofdprobleem bij de bestudering van de taalgrens hierbij blijft de hiaat die zich waarschijnlijk heeft voorgedaan qua bodembezetting en bijgevolg de chronologische hiaat in de bronnen. Evident is ook dat in deze optiek veel nog te verwachten valt van de archeologie, daar in de streek van Overijse-Rozieren het systematisch bodemonderzoek nergens staat, al heeft men ook in Rozieren een neolithische site ontdekt¹⁰⁴. Daarbij is het probleem van de oorsprong van onze dorpen ook vaak verkeerd gesteld, aldus G. Raepsaet, want de aanwezigheid van enig oudheidkundig spoor in een neolithische nederzetting (protohistorische begraafplaatsen, munten, Romeinse villa of tumulus) verwijst niet noodzakelijk en a priori naar de beginfase van de nederzetting en betekent al evenmin de obligate schakel in de evolutie ervan. Dat wordt zij pas wanneer een globale historische betekenis naar voren kan geschoven worden, wanneer de inplanting in de algehele landschapstructuur naar behoren kan worden geschat en wanneer de opeenvolgende schakels van de keten op zijn minst kunnen worden verondersteld¹⁰⁵.

Wij mogen ons dan ook verheugen in recente studies — getuigen van een hernieuwde belangstelling¹⁰⁶? — die de nederzettingsgeschiedenis in onze streken en de oorsprong van de taalgrens in een nieuw daglicht hebben gesteld. Dat is bijzonder het geval met de „Geschiedenis van Vlaanderen van de oorsprong tot heden”, die in 1983 het licht zag onder het impuls van een staf V.U.B.-historici¹⁰⁷. Hierin stelt R. Doehaerd in een eerste hoofdstuk dat de taalgrens veel recenter is dan vooralsnog werd vermoed, wat wel een nieuwe visie mag heten bij Vlaamse historici¹⁰⁸. Kapitaal voor onze streek is de

104. G. RAEPSAET, *L'archéologie de la Haute-Dyle. La problématique*. Wavriensia XXXII (1983), nr. 2, pp. 47-63 en zie ook het 2e gedeelte van dit artikel verschenen in Id. XXXIII (1984), nr. 4, pp. 113-124.

105. G. RAEPSAET, *O.c.*, p. 49 (voetnoot 3).

106. Zie voetnoten 93 en 94.

107. *Geschiedenis van Vlaanderen van de oorsprong tot heden* (door een groep V.U.B.-professoren o.l.v. E. WITTE). Brussel, 1983.

108. R. DOEHAERD, *Het ontstaan van een gewest. De Vlaamse ruimte tijdens de vroege middeleeuwen*. In *Geschiedenis van Vlaanderen (...)*, o.c., p. 21. Zie ook onder de vele persartikelen en recensies o.m. J. VERBESSELT, *De taalgrens recenter dan werd vermoed*. Eigen Schoon en De Brabander LXVI (1983), nrs. 7-9, pp. 249-268.

zienswijze van de auteur op de totstandkoming van de grens tussen een Romaanse en Germaanse zone tengevolge van een bevolkingsaan-groei in de Xe e., daar waar tot dan toe deze beboste streek dunbevolkt moest zijn en belangrijke Romaanse bevolkingsgroepen moet geteld hebben o.a. in Henegouwen en Zuid-Brabant, tot zelfs in Asse bijv., waarbij zij de oude Lindemansteorieën terzake weer enigszins actualiseert¹⁰⁹.

Indien het zo is dat de toponymie een soort museum is waar allerlei getuigenissen van historische, geografische, archeologische, etno-grafische, geologische e.a. aard opgeslagen werden, om J. Germain te parafraseren¹¹⁰, dan moet het bestuderen enerzijds van elk taal-kundig verschijnsel, gedragen door het tweetalig individu als spreker in contact, en het ontleden anderzijds van de alloglotte vormen van een toponiem, alsmede zijn kristallisering op een bepaald moment, in een verschillende taal dan de taal in gebruik in het omschreven ge-bied, herplaatst in hun precieze historische context, ontrafeld door tweetalige multidisciplinaire vorser-teams, als originele onderzoektaak door de Universiteit gepromoveerd worden.

4.2. Roziëren : een Romaanse leefgemeenschap op Germaanse bodem ?

Het wordt enigszins tijd naar Roziëren terug te keren na deze mul-tidisciplinaire zoektocht in het Land van IJse en Lane, waarbij men zich als provisoire werkhypothese de vraag kan stellen of te Roziëren al dan niet een Romaanse bevolkingsgroep geënt was op een Ger-maanse leefgemeenschap. De problematiek werd op pertinente wijze aangesneden door Prof. Hoebanckx in het artikel gewijd aan Roziëren en verschenen in het historisch en geografisch woordenboek van de Belgische Gemeenten, een Gemeentekrediet-uitgave in 1980-81 ver-schenen¹¹¹, waarin veelvuldig wordt verwezen naar onze eigen pu-blicaties terzake, zoals in „Wavriensia” verschenen en gewijd aan Roziëren binnen het Prinsdom Overijse alsook aan de oorsprong van de parochie¹¹². Zo verneemt men dat de naam van de plaats slechts

109. Zie J. LINDEMANS, *Romaansche plaatsnamen te Asse*. Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie (HKCTD) IV (1930), pp. 37-50; ID., *Romaanse plaatsnamen in de streek van Asse*. Bijlage XXXIX, uitgegeven door het Instituut voor Vlaamse Toponymie te Leuven. Leuven, 1953; ID., *Nog over Romaanse plaatsnamen in de streek van Asse*. HKCTD XXVII (1953), pp. 197-209.

110. J. GERMAIN, *L'onomastique, Témoin des langues disparues*. Actes du Colloque d'onomastique romane de Dijon (1981). Association bourguignonne de Dialectologie et d'onomastique. Dijon, 1982.

111. J.-J. HOEBANCKX, Rosières. In *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch Woordenboek*. Gemeentekrediet van België. Brussel, 1981, pp. 2698-2699.

112. Zie voetnoot 8 en vgl. G. VANDE PUTTE, *Rosières. Vente des biens de la principauté d'Isque*. Wavriensia XVII (1968), nr. 3, pp. 49-55.

in de XIIIe e. opduikt, dat voor de ene historici Rozieren alle kenmerken vertoont van een dorp ontstaan door collectieve ontbossing (waarvan de langwerpige haaks op de wegen staande akkerpercelen zouden getuigen), maar dat voor de anderen — gezien de totale afhankelijkheid van Rozieren t.o.v. Overijse althans tot in de 2e helft van de XIIIe e.¹¹³ — iedere oude melding van Overijse ipso facto Rozieren inhoudt. Daar Overijse nu voor het eerst opduikt in een diploma van Lodewijk de Vrome anno 832, waarbij de keizer aan één van zijn leenmannen 7 mansi (zowel „vestitos” als „absos”) schenkt, gelegen „in villa vocante Isca”, wordt besloten dat Rozieren ook in die tijd reeds bestond.

De auteur van de woordenboekrubriek alludeert hier op de tegenstrijdige zienswijze die Jan Verbesselt en Chantal Zoller terzake hebben ontwikkeld¹¹⁴, terwijl onze thesis steunende op het plaatselijk onomasticon eerder het standpunt van laatstgenoemde zal bijtreden, waar zij stelt dat Rozieren, midden het hertogelijk domein, en op instigatie van de Brabantse hertogen, op het woud gewonnen werd. Vandaar de Rozierense privileges van 1222 — ter herinnering: de Vrijheidskeure van Terhulpen dagtekent van 1230 — om de ontginning van hun territorium te stimuleren. Typisch in dit verband is wel dat men te Rozieren dezelfde parcellering aantreft als in Terhulpen, d.w.z. regelmatig uitgestrekte stroken, die getuigen van een collectieve ontbossing. Het dorp, dat zich vanaf 1241 als autonome parochie gaat opstellen, is uitgebouwd in functie van de weg Terhulpen-Waver enerzijds en Hoelaart-Waver anderzijds, zij fungeren immers als duidelijke invalswegen bij het ontginningsproces¹¹⁵.

Zo gezien wordt het weinig waarschijnlijk dat Rozieren een „spontaan ontstaan” dorp zou zijn door a.h.w. natuurlijke uitbreiding van het primitief domein. Ch. Zoller spreekt zich evenwel niet uit over oorsprong en datering van die oorbaarmaking en bevolking van Rozieren, terwijl ze de lezer naar de stellingen van Kurth verwijst, die nota bene de zienswijze van Alphonse Wauters overneemt, inzake ontginning van Terhulpen. In „La frontière linguistique en Belgique et dans le Nord de la France” kunnen we dan ook lezen dat de her-

113. Hier treedt wel verwarring op tussen wereldlijk en geestelijk gezag.

114. Zie voetnoten 13, 14 en 15. De tekst van het diploma luidt: „(...) in villa vocante Isca, mansos septem, inter vestitos et absos (...)” (Dom BOUQUET, *Recueil des historiens de France*, t. VI, p. 574), d.w.z. dat het hier gaat om een duidelijk gestructureerd drieslagstelsel, nl. bebouwde (vestitos) en braakliggende gronden (absos), verdeeld in zomer- en winteraard en een braak-aard, aldus J. VERBESSELT, *Het Parochiewezen (...)*, p. 134. Ch. ZOLLER, *O.c.*, p. 10, heeft het veeler over „7 manses en parties garnis et en partie vacants (...), c'est-à-dire que certains sont occupés par des tenanciers légalement installés sur ces fonds dont ils ont été investis et que d'autres sont abandonnés par leur titulaire et cultivés par un „cultor” occasionnel jusqu'à une nouvelle investitio”.

115. Zie ook voetnoot 15.

togen van Brabant beroep deden op kolonisten uit de buurt en wellicht uit het Romaans gebied om hun villae novae te bevolken; zij zouden er dan geleidelijk aan het Vlaams element dat ze ter plaatse vonden geabsorbeerd hebben. Zo is het volgens Kurth te verklaren dat Terhulpen, vanaf de XIIIe e., een Waals dorp kon zijn „bien que la présence de l'élément germanique primitif se traduise encore dans les formes de quelques noms de lieux" ¹¹⁶.

Kurth's zienswijze op de oorsprong van Rozieren is al niet minder pertinent. Hij ook heeft zich reeds afgevraagd hoe er in „Rosières-Saint-André", met zo'n wezenlijke Romaanse naam, nu zoveel Vlaamse plaatsnamen konden voorkomen. Al zou men geneigd zijn, zo stelt hij, aan de bevolking een Dietse oorsprong toe te kennen, toch moet men bij een diepgaander onderzoek vaststellen dat het hier gaat om een in het Nederlands gesteld document en dat de toponiemen er doodeenvoudig werden in vertaald telkens als de scribent er nog een bepaalde appellatieve betekenis kon aan hechten. Vele van die aldus vertaalde namen verraden nog hun Waalse oorsprong, zoals „Rosierveld, Rosierbosch, den Venchiere, de Valeyt van Infeer, in den Foreest". En Kurth besluit: „Rosières reste donc, à la suite de notre enquête, un des points immuables (lees: Romaans onveranderlijk) de la frontière linguistique" ¹¹⁷.

Ons onomastisch hoofdzakelijk toponymisch materiaal, zal uiteraard aantonen dat deze stelling dient genuanceerd, soms ook gecorrigeerd. Dit neemt niet weg dat in het gebied van Ijse en Lane — zoals ook elders op de taalgrens — de studie van alle latere naamalteraties, wat Kurth als „traductions flamandes" bestempelt, en eventueel Franse hervertalingen (met soms leuke volksetymologische aanpassingen) ¹¹⁸ nog volkomen braakliggend terrein is. Zij getuigen van het leven zelve, van het dynamisme dat voortdurend blijft uitgaan zowel van de plaatsnamen zelf als van de sprekers in contact op dit welbepaald convergentiepunt van de Germania en de Romania.

116. G. KURTH, *O.c.*, p. 149; J. TARLIER & A. WAUTERS, *O.c.*

117. G. KURTH, *O.c.*, p. 158.

118. Cfr. „roualle > Ruwael delle > Rue Ardelle; ter langhe willigen > Langueville". Zie ook G. VANDE PUTTE, *De Frankische landname en de ontstaangeschiedenis van de taalgrens in het land van Ijse en Lane*. In J. VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Overijse*. *O.c.*, pp. 186-198.

Bijlage

Ontslagbrief verstuurd door J. Min, adjoint van Rozieren, aan de Municipaliteit Overijse d.d. 27 floréal An V (16.5.1797).

AR-SGB, 10660

Libertijd Broederlijkhyt Gelykheyd

Canton van overeyssche den adjoint van Rosiere versoekt aan U.E. minisipaliteit (sic!) van eenen anderen adjoint voor Rosiere aen te stellen, om rede dat myne affeirens (sic!), en myne onqapaebhyt (sic!), my grootelyks beletten van aen dezen dienst te voldoen. Ik hebbe vermynt met de premeire vergaedering, als dat ik, zonder fout, zoude afgegaen hebben, want ik vermeyn dat ik tegen de wet gedient hebbe, want ik alnog geen thien maenden inwoonder en ben, en al nege aen dinst, want het is onmogelyk, van ik vremdelink de proghe te re(ge?)ren die als geene gemijntenaers en kent of hunnen naem en weet, waer daer handere (sic!), bekaeme (sic!) mannen genog zijn. Want ik niet voor bequaem en ben, *want ik geen een woord frans en kan lezen of schryven, het gene daer nootzaekelyk is*, want als den agent uyt is, dan komen de troepen, of andere ordonnansien, by my, waer op ik dan niet antwoorde en kan, ende myne affeirens my zoo deniglyk bedwingen als dat het onmogelyk is om aen dezen dienst te koennen (sic!) voldoen, daer om geve ik mijne domisse (sic!) aen U.E. minicipaletijt, ende gelieft het stuk te vervooderen. Broederlykhyt. Dezen 27 floreal 5 jaer

J. Min
1797